

Opinnäytetyö (YAMK)

Sosiaali-ala

2021

Karoliina Hulkari

VASTUUVIRKAMIESMALLIN KEHITTÄMINEN HUIITTISTEN VANKILASSA

– asiakaslähtöinen kehittämisprojekti

Karoliina Hulkari

VASTUUVIRKAMIESMALLIN KEHITTÄMINEN HUITTISTEN VANKILASSA

- asiakaslähtöinen kehittämisprojekti

Tämä opinnäytetyönä toimiva kehittämisprojekti toteutettiin Satakunnan vankilan Huittisten osastolla. Rikosseuraamuslaitos on ottanut vuonna 2020 käyttöön vastuuvirkamiesmallin, jonka myötä jokaiselle vangille nimetään oma vastuuvirkamies, joka kantaa päävastuuta vangin kanssa tehtävästä lähityöstä. Kehittämisprojektin tarkoituksena oli kartoittaa vankien toiveita vastuuvirkamiestyötä kohtaan ja kehittää mallia toiveiden pohjalta.

Kehittämisprojektin tehtävänä oli lisätä asiakkaiden toimijuutta ja osallisuutta kehittämällä vastuuvirkamiestyötä asiakaslähtöisesti. Tehtävänä oli myös madaltaa henkilökunnan kynnystä tehdä vastuuvirkamiestyötä tuottamalla tietoa siitä, mitä asiakkaat heiltä toivovat ja millaista tukea he tarvitsevat. Kehittämisprojektin myötä saatiin konkretisoitua niitä odotuksia, joita vangit vastuuvirkamiehen kanssa toteutettavalle lähityölle asettavat.

Tutkimuksellisessa osuudessa käytettiin laadullista tutkimusotetta ja aineisto kerättiin haastatteleamalla vankeja teemahaastattelun avulla. Kerätylle aineistolle suoritettiin aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Tutkimuksen tulosten mukaan vangit toivoivat vastuuvirkamiehiltään tukea yhteiskuntaan integroitumiseen ja apua rangaistusajasta suoriutumiseen. Lisäksi vangit toivat esille vastuuvirkamiestyön haasteita, joihin lukeutui vankilassa vallitseva kulttuuri ja aiemmat huonot kokemukset virkamiesten kanssa toimimisesta. Keskeisiksi kehittämiskohteiksi koettiin vastuuvirkamiehen tapa työskennellä sekä vankilan sisäinen tiedottaminen.

Tutkimuksen tulokset luovutettiin vastuuvirkamiestyöryhmälle, jotka ideoivat konkreettisia kehittämistoimenpiteitä vankien toiveiden mukaisesti. Kehittämistoimenpiteiden avulla lisättiin tietoisuutta vastuuvirkamiesmallista ja madallettiin kynnystä vangin ja vastuuvirkamiehen väliseen yhteistyöhön.

ASIASANAT:

Osallisuus, asiakaslähtöisyys, vastuuvirkamies, lähityö, vankila

MASTER'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Master of Social Services

2021 | 60 pages, 1 page in appendices

Karoliina Hulkari

CONTACT OFFICER MODEL´S DEVELOPMENT IN PRISON OF HUITTINEN

- client-oriented development project

This development project was implemented for the Huittinen Unit of Satakunta Prison. The purpose of this thesis was to study what kind of help and support the prisoners need from their own contact officer and to develop interactive work by client-oriented. Client-oriented development project was advanced prisoners participation and activity.

The data of the thesis were collected from five prisoners by using thematic interviews. The data were analyzed through qualitative content analysis. The results of the thesis indicate that prisoners request support to integrate into society and assistance to imprisonment. The prisoners experienced that the culture between prisoners is challenging. In addition they had bad experiences with the authorities and that affects how prisoners viewed interactive work with contact officer. The main areas for development were contact officers style to work and information inside the prison.

The results of the study were presented to a group of contact officers and they planned measures to develop the work client-oriented manner.

KEYWORDS:

Participation, client-oriented, contact officer, interactive work, prison

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ	8
2.1 Rikosseuraamuslaitos	8
2.2 Keskeinen lainsäädäntö	10
2.3 Kriminaalipolitiikka ja sen muutokset	12
2.4 Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaat ja tuen tarve	15
2.5 Rikollinen alakulttuuri	17
2.6 Satakunnan vankilan Huittisten osasto	19
3 VANKILAN LÄHITYÖN ULOTTUVUUKSIA	21
3.1 Vastuuvirkamiesmalli	22
3.2 Lähityö vankilassa	23
3.3 Asiakkaan ja työntekijän välinen suhde	26
3.4 Osallisuuden ja toimijuuden tukeminen	27
4 VASTUUVIRKAMIESMALLIN ASIAKASLÄHTÖINEN KEHITTÄMISPROJEKTI	31
4.1 Kehittämiprojektin tarkoitus, tavoite ja tehtävä	31
4.2 Projektin tutkimuksellinen osuus	33
4.3 Teemahaastattelu aineistonkeruun menetelmänä	33
4.4 Aineiston purkaminen ja analysointi	35
4.5 Eettisyys ja luotettavuus	37
5 TUTKIMUKSELLISEN OSUUDEN TULOKSET	39
5.1 Vankien tuen ja avun tarve vankeusaikana	39
5.1.1 Yhteiskuntaan kiinnittymisen tukeminen	39
5.1.2 Rangaistusajan suorittamisen tukeminen	42
5.2 Keskeisiä kehittämisen kohteita	44
5.2.1 Vastuuvirkamiehen työskentelytapa	45
5.2.2 Tiedottaminen	46
5.3 Vastuuvirkamiesmallin juurruttamisen haasteita	48
6 TUOTOS JA TULOSTEN IMPLEMENTOINTI	50
7 YHTEENVETO, JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI	52

7.1 Arviointi	56
7.2 Pohdinta ja jatkokehittämissuhteet	57
7.3 Palaute ja oma ammatillinen kehittyminen	60
LÄHTEET	61

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastattelurunko

TAULUKOT

Taulukko 1. Huittisten vankilan henkilöstörakenne johtajien, rikosseuraamusesimiesten sekä valvonta- ja KKS-henkilöstön osalta. 21

1 JOHDANTO

Rikosseuraamuslaitos on ottanut vuonna 2020 käyttöön vastuuvirkamiesmallin (Rikosseuraamuslaitos 2020a). Mallin ajatuksena on, että jokaisella vangilla on oma nimetty vastuutyöntekijä. Vastuuvirkamies tekee vangin kanssa lähityötä, johon kuuluu esimerkiksi päivittäinen ohjaus, päätösten valmistelu ja vankeusajan edistymisen seuranta. Vastuuvirkamiesmallin kautta rikosseuraamusala kokee merkittävän muutoksen, kun rangaistusajaksi nähdään entistä kuntouttavampaa ja henkilökunnan työote ohjauksellisempaa, kuin aiemmin. Rikosseuraamuslaitoksen toimintakulttuuria on pyritty kehittämään turvallisuuskeskeisyyden sijaan valmentavaan suuntaan (Rikosseuraamuslaitos 2020b, 19).

Tämä opinnäytetyö on asiakaslähtöinen kehittämisprojekti, joka toteutettiin Satakunnan vankilan Huittisten osastolla. Kiinnostus kehitettävään aiheeseen oli lähtöisin tutkijan omasta työstä rikosseuraamusalalla. Tutkija on tehnyt itse vastuuvirkamiestyötä vankien kanssa sekä päässyt seuraamaan sivusta muiden toteuttamaa vastuuvirkamiestyötä. Työelämässä tehdyt havainnot viestivät siitä, että vastuuvirkamiestyö on koettu osittain kuormittavana ja muutosvastarintaa aiheuttavana. Henkilökunnalla kynnys vastuuvirkamiestyön haltuun ottamiselle on näyttäytynyt toisinaan korkeana, eikä työn tavoite ja sisältö ole ollut selkeitä. Myös vangit ovat kokeneet vastuuvirkamiesmallin epäselvänä, eivätkä he ole osanneet tehokkaasti hyödyntää omaa vastuuvirkamiestä rangaistusajan edistämiseksi.

Kehittämisprojektin tarkoituksena oli kartoittaa vankien toiveita vastuuvirkamiestyötä kohtaan ja kehittää vastuuvirkamiesmallia sen pohjalta. Vastuuvirkamiesmalli ja siihen liitetty lähityö on työvälineenä uusi ja sen myötä esimerkiksi vankiloiden valvontahenkilökunnan työnkuva on kokenut merkittävän muutoksen. Tavoitteena oli saada lähityön kohderyhmältä, eli vangeilta, konkreettisia kehittämis ehdotuksia siitä, millaista tukea ja apua he vastuuvirkamiehiltään toivoisivat. Kehittämisprojektin alussa toteutettiin kirjallisuuskatsaus, jonka myötä selvisi, että vankien näkökulmasta aihetta on tutkittu aiemmin hyvin vähän. Kehittämishankkeen lähtökohtana oli vankien toiveiden ja odotusten selvittäminen, ja tehtävänä lisätä asiakkaiden toimijuutta ja osallisuutta asiakaslähtöisen kehittämisen myötä. Tehtävänä oli myös madaltaa henkilökunnan kynnystä tehdä vastuuvirkamiestyötä tuottamalla tietoa siitä, mitä asiakkaat heiltä toivovat ja millaista tukea he tarvitsevat.

Teoreettinen viitekehys koostuu toimintaympäristön esittelystä ja lähityön ulottuvuuksista. Se avaa Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa sekä sitä ohjaavaa lainsäädäntöä ja politiikkaa. Teoriassa esitellään Rikosseuraamuslaitoksen asiakaskunta, vastuuvirkamiesmalli ja lähityö sekä vankilassa vallitseva alakulttuuri. Tutkimuksellisessa osuudessa aineisto kerättiin haastattelemalla viittä (5) Huittisten vankilassa tuomiotaan suorittavaa vankia. Haastateltavien tuomioiden pituudet vaihtelivat niin, että tutkimukseen osallistui sekä lyhyttä tuomiota suorittavia, että pidempiaikaisia vankeja. Myös vankilakertalaisuus vaihteli niin, että osa haastateltavista oli vankilassa ensimmäistä kertaa, kun taas toisilla oli takanaan useita tuomioita ja pitkä rikosura kokonaisuudessaan.

Vankien haastatteluissa korostui oma halu muutokseen ja sujuvaan yhteistyöhön henkilökunnan kanssa. Merkittävää oli vankilakulttuuri ja sen luomat haasteet sille, miksi vastuuvirkamiesmallin toteuttamiseen ja lähityöhön on korkea kynnys. On tärkeää, että vastuuvirkamiesmalli tehdään näkyväksi ja henkilökunnan ja vangin välinen vuorovaikutuksellinen yhteistyö normalisoidaan. Vankilan sisäisellä tiedottamisella on merkittävä yhteys luottamuksen säilyttämiseen ja sujuvan yhteistyön mahdollistamiseen. Kehittämiprojektin tulokset ovat hyödynnettävissä myös muihin vankiloihin.

2 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

2.1 Rikosseuraamuslaitos

Suomessa tutkintavankeuksien ja rangaistuksien täytäntöönpanosta vastaa koko maanlaajuisesti Rikosseuraamuslaitos, joka toimii oikeusministeriön alaisuudessa. Laitoksen tavoitteena on edistää rangaistukseen tuomittujen elämänhallintaa, yhteiskuntaan sijoittumista ja valmiuksia rikoksettomaan elämään. Rikosseuraamuslaitos on jaettu toimintaa varten rikosseuraamusalueisiin, joihin kuuluu vankiloita, yhdyskuntaseuraamustoimistoja ja muita vastaavia yksiköitä, jotka vastaavat tutkintavankeuden ja rangaistuksen täytäntöönpanosta. (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009 1 § 1-2, 4.) Jokaiseen rikosseuraamusalueeseen kuuluu myös arviointikeskus (Vankeuslaki 767/2005 1 § 4). Arviointikeskusten tehtävänä on arvioida vankeja ja sijoittaa heitä tarkoituksen- ja tarpeenmukaisesti oman alueensa vankiloihin (Rikosseuraamuslaitos 2019b).

Yhteensä Rikosseuraamuslaitoksella on 26 vankilaa, joista suljettuja on 15 ja avovankiloita 11. Vankilassa vangeille tarjotaan päivittäin ruuat ja vaatetus. Vangeilla on myös mahdollisuus omien vaatteiden käyttöön ja tällöin he vastaavat vaatehuollosta itse. Avovankiloissa vangit ovat omissa vaatteissa lähes poikkeuksetta. Vangit ovat velvollisia osallistumaan vankilan tarjoamaan työtoimintaan, koulutukseen tai muuhun järjestettyyn toimintaan. Toiminnoilla pyritään luomaan valmiuksia rikoksettomaan elämään, parantamaan työ- ja toimintakykyä sekä tukemaan päihteettömyyteen. (Rikosseuraamuslaitos 2020c.)

Vankeusaikana vangeille tarjotaan mahdollisuus osallistua laitoksessa erilaisiin toimiin, kuten uusintarikollisuutta vähentävään kuntoutukseen, työtoimintaan, päihdetyöhön ja koulutukseen. Vankeuslaki velvoittaa työskentelemään vangin sosiaalisen kuntoutumisen ja yhteiskuntaan palaamisen edistämiseksi. (Vankeuslaki 767/2005.) Vankilatyöhön tulisi sisäistää vielä entistä enemmän sosiaalityön piirteitä, kuten asiakkaan elämänhallinnan ja itsenäisyyden arvostamista sekä osallisuuden lisäämistä (Karsikas 2014, 104). Kuitenkin vankila toimintaympäristönä vaikuttaa jo itsessään siihen, millaisessa asemassa vanki on esimerkiksi yhdyskuntaseuraamusasiakkaisiin verrattuna. Vankilassa korostetaan järjestyksen ja kurin ylläpitämistä, mikä tekee vangin ja henkilökunnan välisestä suhteesta etäisen ja muodollisen. Kontrolli ja turvallisuuskeskeisyys ei näy samalla tavalla yhdyskuntaseuraamusten puolella, vaan siellä keskeisenä pidetään

asiakkaan tukemista ja auttamista sekä yksilöllisessä asiakassuhteessa onnistumista. (Rikosseuraamuslaitos 2015.)

Vallitsevasta toimintakulttuurista poiketen vangin omien vahvuuksien esille nostaminen ja mielipiteiden selvittäminen tulisi nähdä ensiarvoisen tärkeänä. Vankila on kuitenkin jo valmiiksi sosiaaliselle työlle toimintaympäristönä jännitteinen, koska vankeuden keskeisenä sisältönä voidaan nähdä olevan vapaudenmenetys ja rikoksesta rankaiseminen. Vankilaturvallisuus on ensisijaisia asioita ja se määrittää myös sosiaalisen työn mahdollisuuksia ja paikkaa vankilassa. Sosiaalisen työn tekeminen voidaan kokea myös ristiriitaisena. Vankilan ulkoiset ja hallinnolliset rakenteet edellyttävät virkamieheltä tiettyjen normien mukaista toimintaa, mutta samaan aikaan tulisi pystyä olemaan myös lojaali vankia kohtaan. (Kaurala & Iivari 2016, 22.3.)

Rangaistuksen suorittamisen aloitus tapahtuu joko tutkintavankeuden päättymisellä tai vapaudesta vankilaan ilmoittautumalla. Korkeintaan kahden vuoden ehdottoman tuomion saaneet voidaan sijoittaa suoraan avolaitokseen, jos tuomitun katsotaan sitoutuvan päihitteettömyyteen ja muihin avolaitossijoitusta edellyttäviin ehtoihin. Sijoituspäätös perustuu aina rangaistusajan suunnitelmaan (jatkossa *ransu*), mikä laaditaan tapauksen mukaan arviointikeskuksessa tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa. (Rikosseuraamuslaitos 2019a.)

Tutkintavangista puhuttaessa tarkoitetaan rikoksen johdosta vangittua henkilöä, jonka vangitsemisella pyritään turvaamaan tuomioistuinkäsittely, rikoksen esitutkinta, rangaistuksen täytäntöönpano sekä estämään rikollisen toiminnan jatkaminen. Tutkintavankeus päättyy joko kärjääoikeuden tuomion lainvoimaan astumiseen tai siihen, että vankila on antanut tiedoksi tutkintavangille hovioikeuden antaman tai julistaman tuomion. Tutkintavanki voi myös suostua vankeuden täytäntöönpanoon tai tyytyä tuomioonsa. Tuomioistuimien voi myös päättää vapauttaa tutkintavangin. Tutkintavankia ei koskaan sijoiteta avolaitokseen tutkintavankeusaikana. Vankilassa tutkintavangit ovat myös eri osastoilla, kuin vankeusvangit. Tutkintavangit on asutettava yhden hengen selleihin, mikäli käynnissä olevan tutkinnan turvaaminen sitä edellyttää. (Tutkintavankeuslaki 768/2005.) Tutkintavankiin sovelletaan myös pakkokeinolaissa (806/2011) määriteltyjä yhteydenpidon rajoittamisia. Rikoksen selvittämisen tärkeys ja tutkittavan rikoksen törkeys vaikuttavat siihen, miten puolustettavaa on pakkokeinoja käyttää.

Tutkintavankeuden aikana voidaan vangin suostumuksella aloittaa ransun laatiminen ehdonalaista vapautta ja rangaistusajan suorittamista varten (Tutkintavankeuslaki

768/2005 4 § 3). Tutkintavankien muuttuessa vankeusvangeiksi ransun laatiminen tapahtuu arviointikeskuksessa. Laitossijoittelussa otetaan huomioon vaadittava laitosturvallisuuden taso sekä vangin tarpeet kuntoutukselle ja toiminnalle. (Rikosseuraamuslaitos 2019b.) Avovankilaan sijoittamista harkittaessa tehdään aina arvio vangin oletettavasta sopeutumisesta vapaampaan laitokseen. (Rikosseuraamuslaitos 2020c.)

Vapaudessa vankeuden täytäntöönpanoa odottavan vangin vankeusajan valmistelu alkaa sillä, että tuomittua kirjallisesti kehoitetaan saapumaan ilmoitettuna ajankohtana yhdyskuntaseuraamustoimistolle ransun laatimista varten. Tapaamisen yhteydessä tuomittua haastatellaan ja häneltä kysytään mahdolliset toiveet vankeuden alkamisajankohtaa, ransua ja sijoituslaitosta ajatellen. Kirjallisesti lähetettävän kutsun yhteydessä vanki saa esitietolomakkeen rangaistusajan suunnittelun tueksi. Fyysisesti paikalla oleminen ei ole ehdoton edellytys kuulemisen toteutumiseksi, vaan se voidaan järjestää myös puhelimitse tai muita sähköisiä viestimiä hyödyntäen. (Rikosseuraamuslaitos 2021a.)

Sijoituslaitosta päätettäessä tulee vangin elämäntilanne huomioida kokonaisvaltaisesti ja päätös sijoituksesta ratkaista vangin edun mukaisesti. Mikäli vanki ei käytä hyödykseen tilaisuutta tulla kuulluksi, tehdään päätös rangaistuksen alkamisen ajankohdasta ja sijoitusvankilasta ilman kuulemistä. Myös ransu laaditaan tällöin ilman tuomitun osallistumista suunnitteluun. Päätökset ja suunnitelmat lähetetään asiakkaalle postitse. (Rikosseuraamuslaitos 2021a.) Vangille laadittavaa ransua täydennetään vapautumisen läheisyydessä vapauttamissuunnitelmalla, jota laadittaessa tulisi tehdä aktiivista yhteistyötä vangin kotikunnan sekä kunnan tukea tarjoavien viranomaisten ja yhteisöjen kanssa. (Kaurala & Iivari 2016, 22.)

2.2 Keskeinen lainsäädäntö

Rikosseuraamusalaa ja virkamiesten toimintaa ohjaa useat lait ja asetukset. Hallintolaki (434/2003) on annettu toteuttamaan ja edistämään hyvää hallintoa, oikeusturvaa hallintoasioissa, palvelujen laatua sekä tuloksellisuutta. Laki edellyttää viranomaisia tasapuolisuuteen ja lain noudattamiseen toiminnassaan. Viranomaisen toimien on oltava oikein mitoitettuja ja toiminnan on oltava puolueetonta. Viranomainen on velvollinen neuvoamaan asiakasta toimintavaltansa rajoissa ja asian ylittäessä oman toimivallan, ohjattava asiakas oikean viranomaisen luokse.

Hallintolaki (434/2003) velvoittaa viranomaisia asialliseen ja selkeään kielenkäyttöön. Hallintotehtävän hoitamiseksi viranomainen on velvollinen auttamaan toista viranomaista, ja muutenkin on pyrittävä edistämään yhteistyötä. Hallintoasioissa asiakkaan velvollisuutena on huolehtia vaaditut asiakirjat asianmukaisesti varustettuna ja määräajassa viranomaiselle. Asiakasta koskevan asian ratkaisemiseksi viranomaisen on hankittava tarpeelliset tiedot sekä selvitykset. Asiakas on velvollinen auttamaan tarvittavien tietojen saamisessa. Hallintopäätös ja siihen liittyvät ohjeet oikaisun hakemisesta tai valitusoikeudesta on annettava viipymättä asianosaiselle. Päätökset tulee antaa kirjallisesti, paitsi kiireellisessä asiassa se voidaan antaa myös suullisesti.

Julkisuuslaissa on säädetty, että jokaisella on oikeus saada tieto viranomaisen julkisesta asiakirjasta. Asianosaisilla on pyytäessään oikeus saada tietoa myös muista, kuin julkisista asiakirjoista, mikäli ne ovat vaikuttaneet asianosaisen asian käsittelyyn. Asiakirjan luovuttamisesta asianosaiselle päättää se virkamies, jonka hallussa asiakirja on, ellei luovutuksesta ole päätäntävaltaa siirretty toiselle viranomaiselle. Mikäli virkamies kieltäytyy tiedon luovuttamisesta, on asia perusteltava ja annettava jatkotoimintaohjeet. Viranomaisen on edistettävä toimintansa avoimuutta tuottamalla ja jakamalla tietoa. Tämä tarkoittaa myös sitä, että viranomaisen on tiedotettava asiakasta hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksista. Viranomaista sitoo salassapito- ja vaitiolovelvollisuus. (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999.)

Vankeuslakia (767/2005) sovelletaan ehdottoman vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanossa. Vankeus ei saa rajoittaa vangin oikeuksia ja olosuhteita enempää, kuin mitä itse rangaistuksesta seuraa tai mitä laissa on säädetty. Täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten on huolehdittava, ettei vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen oikeudettomasti puututa. Vankilan elinolojen on vastattava mahdollisimman paljon yhteiskunnassa vallitsevia vastaavia. Vangin terveyden ja toimintakyvyn edistämistä on tuettava ja vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja pyrittävä ehkäisemään. Vankien ihmisarvoa on kunnioitettava ja heitä on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti henkilökohtaisiin eroavaisuuksiin katsomatta. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on toimittava asiallisesti, puolueettomasti ja sovinnollisuutta edistäen. Järjestystä ja turvallisuutta tulee ylläpitää ensisijaisesti puheen keinoilla. Perustuslailliset oikeudet koskevat myös vankeja. Suomen perustuslaki (731/1999) turvaa yksilön vapautta, oikeutta ja ihmisarvon loukkaamattomuutta sekä edistää oikeudenmukaisuuden toteutumista yhteiskunnassa.

2.3 Kriminaalipolitiikka ja sen muutokset

Kriminaalipolitiikka on yhteiskunnan toiminnan alue, jolla yritetään vaikuttaa rikollisuuden ja siitä aiheutuviin haittoihin. Rikollisuuden vähentäminen on kriminaalipolitiikan ikuinen tavoite, mutta se ei automaattisesti merkitse varsinaista rikollisuuden vähentämistä. Joskus riittäväksi tavoitteeksi voidaan katsoa rikollisuuden määrän pysyminen ennallaan. Koska rikollisuutta ilmenee joka tapauksessa, on olennaista varautua siitä aiheutuviin haittoihin ja niiden minimointiin. Rikoksesta aiheutuvan haitan voidaan katsoa koskettavan rikoksen uhria, yhteiskuntaa sekä rikoksen tekijää. Rikoksen uhrin aseman ja tilanteen parantaminen on myös yksi kriminaalipolitiikan tavoite, jota voidaan edistää esimerkiksi maksamalla korvauksia valtion varoista, mikäli rikoksen tekijä on siihen kykenemätön. (Laine 2014, 211.)

Tapani & Tolvanen (2013, 2.2) kertovat varhaisemmista ajoista, jolloin rangaistuksen lähtökohtana oli kostaminen rikokseen syyllistyneelle. Tällöin ajateltiin, että rikoksen uhrin omaisilla on lupa kostaa rikoksen tehneelle sekä mahdollisesti tämän lähipiiriin edustajallekin. Valtiovallan voimistumisen myötä myös kostamisen oikeus pidätettiin valtiollalle. Tähän kehitykseen vaikuttavina tekijöinä on pidetty rankaisemisen järkipäristämistä ja hillitsemistä. Yleisessä keskustelussa on edelleen kuultavissa jäänteitä kostoajattelusta, vaikka kostamista ei enää kriminaalipolitiikassa hyväksytäkään. Myöhemmin rankaisemisen sijaan painopiste siirtyi tekojen sovittamiselle. Sovittamisajatuksen perustana oli, että sovitettu teko on anteeksi annettu ja sovittamisen jälkeen rikoksen tehnyt voi jatkaa elämäänsä yhteisön täysvaltaisena jäsenenä.

Kriminaalipolitiikassa ajatus rikollisen eristämisestä oli 1900-luvun alussa voimakkaimmillaan. Viimeisten vuosikymmenten aikana eristämisajatukselle ei ole ollut suomalaisessa kriminaalipolitiikassa tilaa, kun sen sijaan on alettu korostamaan humanisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Muun muassa Englannissa ja Yhdysvalloissa sen sijaan rikollisen eristämisideologista linjausta alettiin painottamaan ja tämän seurauksena maiden vankiluvut ovat nousseet dramaattisesti. Eristävän vankeuden ongelmaksi on katsottu sen eettisyyteen liittyvät ongelmat. Eristäminen ei vetoa vangitun omaan motivaatioon, vaikka hänet hetkellisesti pystyttäisiinkin tekemään vaarattomaksi. (Tapani ym. 2013, 2.7.)

1990-luvulla ulkomaalaisten tutkimustulosten myötä todettiin, että yksilöllisillä, vangeille tarjottavilla toimintaohjelmilla pystyttiin saamaan aikaan mittavia positiivisia vaikutuksia.

Vähitellen erilaisten toimintaohjelmien käyttö vankeinhoidossa levisi myös Suomeen ja ohjelmien myötä myös rikoksenteelijät alettiin nähdä erilaisessa valossa. Aiemmin passiiviseen rooliin jätetyn vangin omaa näkemystä alettiin kunnioittamaan ja häntä alettiin motivoimaan tekemään asioita itsensä takia. Lisäksi huomiota alettiin kiinnittämään rikoskäyttäytymiseen vaikuttaviin tekijöihin, kuten työpaikkaan, sosiaalisiin suhteisiin ja koulutukseen. (Kostiainen 2011.)

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ylijohtaja Tapio Lappi-Seppälä on havainnut, että kriminaalipolitiikka on kokenut suuria muutoksia 2000-luvun taitteesta alkaen, kun esimerkiksi kuntoutusajattelu on tehnyt uudelleen tuloa. 1970-luvulla ajatus vankien kuntouttamisesta pakkohoidon keinoin alkoi väistyä, mutta samalla jäi myös ajatus rangaistusajasta positiivisia ja erityisestäviä vaikutuksia sisältävänä aikana. (Kostiainen 2011.)

Laajimmillaan kriminaalipolitiikka käsittää kaikki ne toimet, jotka rikollisuuteen vaikuttavat. Suomalainen kriminaalipolitiikan perustana on hyvinvointivaltion ajatus siitä, että yhteiskunnan peruspilarina on väestön kouluttaminen, työllisyyteen tukeminen ja hyvinvointi. Kriminaalipolitiikka tavoittelee turvallisuuden lisääntymistä ja rikollisuuden ehkäisemistä. Rikollisuutta ja siitä aiheutuvia haittoja pyritään ensisijaisesti ehkäisemään ennakoiden. Uskotaan, että ihmisten hyvinvoinnin kautta myös rikosten tekeminen vähenee. Kriminaalipolitiikka levittäytyy useiden eri tahojen vastuulle. Rikosten torjuminen, rikosseuraamus ja kriminaalipolitiikka ovat oikeusministeriön toimialaa. Oikeusministeriö pyrkii vähentämään uusintarikollisuutta omalla hallinonalallaan sekä poikkihallinnollisella yhteistyöllä. (Oikeusministeriö n.d.)

Virkamiestasolla tärkeitä toimijoita kriminaalipolitiikassa ovat ministeriöiden ja rikosseuraamusjärjestelmän virkamiesten lisäksi esimerkiksi syyttäjät ja poliisi. Poliisi voi vaatia uusia pakkokeinoja ja valtuutuksia vastaamaan uudistuviin rikoksiin ja niiden tekotapoihin. Julkinen hallinto ei vain passiivisesti odota ja muokkaa kansalaisten tahdon mukaisia mieltymyksiä ja vaatimuksia, vaan se osallistuu itse poliittisten vaatimusten tekemiseen aktiivisesti. Kolmannen sektorin toimijoiden rooli kriminaalipolitiikassa on vahvistuva ja merkittävä. Järjestöjen rooli on esittää vaatimuksia tai tukea päättäjille ja poliittiselle hallinnolle artikuloimalla yhteiskunnassa ajankohtaisista mieltymyksistä. Järjestöt pyrkivät tekemään muutostyötä myös kansalaisten keskuudessa muokkaamalla käsityksiä siitä, mikä on rikollista ja kuinka ankarasti niistä tulisi rangaista. Järjestöjen rooli ei siis ole pelkästään kansalaisten tahdon ja oikeustajun heijastajana toimimista. (Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielsson 2018, 316-317.)

Rikollisteeman ympärillä on tapahtunut järjestöjen ja poliittisten puolueiden aktivoitumista. Tämä aktivoituminen heijastaa kilpailua kriminaalipolitiikan omistajuudesta. Kilpailussa keskeistä on se, mitkä tahot katsotaan teeman todellisiksi asiantuntijoiksi. Kun jokin taho saavuttaa asian omistajuuden, alkaa muutkin tahot nähdä rikos- ja väkivaltateemat ja siihen linkittyvät poliittiset suositukset omistajatahon erityisalana. (Kivivuori ym. 2018, 317-318.)

Virkamieskuntaa pidetään yhtenä merkittävänä kriminaalipolitiikan ”portinvartijana”. Yhteiskunnasta nousevat kriminaalipoliittiset vaatimukset eivät välttämättä etene järjestelmässä tuotoksiin asti, jos portinvartijoina pidetyt toimijat tukahduttavat vaatimukset, muokkaavat niitä tai keskeyttävät niiden etenemisen. Portinvartijoiden valta perustuu heidän strategiseen asemaansa, jossa he muuntavat politiikaksi kansalaisten moninaisia mieltymyksiä. Portinvartija-käsitteen tarkoitus ei ole tukea ajatusta siitä, että kriminaalipolitiikan tehtävä on vain heijastaa kansan oikeustajua ja tahtoa. Sen sijaan mieltymysten muuntaminen ja sovittaminen yhteen muun poliittisen järjestelmän kanssa on välttämättömyys ja osa portinvartijoiden harjoittamaa kontrollia. (Kivivuori ym. 2018, 319-320.)

Politiikan tutkimuksen mukaan myös hallintoa, asiantuntijat ja virkamiehet kilpailevat kriminaalipolitiikan omistajuudesta. Portinvartijatehtävissä olevien tahojen vahvuus on koettu merkittäväksi pohjoismaisen kriminaalipolitiikan kehityksen kannalta. Asiantuntijoiden, eli tutkijoiden ja virkamiesten, asema kriminaalipoliittisten aloitteiden ja paineiden torjijina ja muokkaajina on tärkeä. Asiantuntijoiden rooliin vedotaan myös kriminaalipolitiikan kehitystä selittävässä teorioissa. (Kivivuori ym. 2018, 320, 340.)

Suomessa uskotaan väestön kouluttautumisen, työllistymisen ja hyvinvoinnin olevan turvallisen yhteiskunnan perusta. Tähän samaan pohjoismaiseen hyvinvointimalliin perustuu myös suomalainen kriminaalipolitiikka. Yleisenä kriminaalipoliittisena kehityslinjauksena on ollut vaikuttavuuden lisääminen ja poliittisen toimijakentän laajentaminen. Rikosseuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää tarkasteltaessa painotetaan kustannustehokkuutta. (Oikeusministeriö 2007, 3-4.)

Oikeusministeriön asetus oikeusministeriön työjärjestyksestä (595/2019 3 § 11) määrittelee kriminaalipolitiikka- ja rikosoikeusosaston tehtävät. Osasto vastaa kriminaalipolitiikan kehittämisestä, suunnittelusta, uudistamisesta ja yhteistyön edistämisestä alalla. Sen tehtävänä on myös suunnitella ja kehittää rikosseuraamusjärjestelmää, rikosentorjuntaa, uhrin asemaa koskevia uudistuksia ja korruption vastaista toimintaa. Osasto huolehtii Rikosseuraamuslaitoksen ja syyttäjälaitoksen toimintaedellytyksistä ja valmistelee

armahdusta koskevat anomukset. Lisäksi se huolehtii Rikosseuraamuslaitoksen, syyttäjälaitoksen sekä Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimivan Euroopan kriminaalipolitiikan instituutin tulosohjaustehtävistä ja valmistelee ja ratkaisee kyseisiä tahoja koskevat asiat, mikäli ne on säädetty oikeusministeriön ratkaistavaksi.

2.4 Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaat ja tuen tarve

Vangit kärsivät useista työ- ja toimintakykyä rajoittavista tekijöistä. Somaattisten sairauksien lisäksi toimintakyvyn vajavaisuutta selittää psyykkiset haasteet. Vangeilla kaksoisdiagnoosit, eli mielenterveyden- ja päihdeongelman samanaikaisuus ovat yleistä. Persoonallisuushäiriön on todettu olevan yleisin vankien mielenterveyden häiriö, ja päihderiippuvuutta vangeilla esiintyy kymmenkertainen määrä muuhun väestöön verrattuna. C-hepatiitti on yleinen sairaus. (Kaurala ym. 2016, 22.1.) Vangeista noin puolet ovat kykeneviä vankilan tarjoamaan työtoimintaan ja työkokemusta vankilan ulkopuolelta on vajaalla puolella. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 21.)

Työttömyys ja lapsuuden aikainen asuminen kodin ulkopuolelle sijoitettuna on hyvin yleistä vankien keskuudessa. Useat vangit kärsivät monimuotoisista sosiaalisista ja terveydellisistä haasteista. Päihde- ja mielenterveysongelmien lisäksi vankien huono-osaisuutta täsmentävät puuttuva peruskoulun päättötodistus ja ammatillisen koulutuksen puute. (Kaurala ym. 2016, 22.) Vähän yli viisi prosenttia vangeista ei ole suorittanut peruskoulua ja ammatillinen koulutus puuttuu noin puolelta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 21).

Päihde- ja mielenterveysongelmilla on todettu olevan yhteys oppimisvaikeuksiin. Alle 30-vuotiaiden rikostaustaisten henkilöiden oppimisvaikeuksia kartoittavan hankkeen raportissa ilmenee, että rikoksentekijöillä oppimisvaikeudet ovat yleisempiä, kuin muulla väestöllä keskimäärin. Oppimisvaikeudet olisi tärkeää tunnistaa ja tarjota rikostaustaisille niihin pureutuvaa kuntoutusta, koska sen avulla voidaan osaltaan vähentää uusintarikollisuutta ja ehkäistä syrjäytymistä. (Gullman, Sunimento & Poutala 2011, 1.)

Vankilan asiakaskunnalla on usein haasteita asumisen kanssa. Noin kolmannes vangeista on vailla vakituista asuntoa. Vankeusaika itsessään on jo haaste asumiselle, koska vanki saattaa menettää asuntonsa vankeuden aikana. Sosiaaliset haitat lisääntyvät myös ihmissuhteiden heikentymisen tai kokonaan katkeamisen myötä. Huonon taloudellisen tilanteen lisäksi vangeilla saattaa olla myös taakkanaan esimerkiksi

rikoskorvauksista tai huumausaineiden hankkimisesta johtuvia velkoja. Velkakierre usein pahentuu tai alkaa vankilassa ollessa, kun toiset vangit painostavat päihteiden ostamiseen tai niiden hankkimiseen. Pahimmillaan vanki jättää painostuksen ja väkivallan uhan vuoksi palaamatta lomilta takaisin vankilaan ja syyllistyy uusiin rikoksiin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 21-22.)

Sosiaali- ja terveysministeriön (2006, 21) selvityksen mukaan vangit ovat kokeneet aiemmin vankilassa tehtävän alkukartoituksen riittämättömänä ja esimerkiksi sosiaaliset suhteet tulisi ottaa paremmin huomioon. Yksityisyyden suoja on näyttäytynyt vajavaisena ja tekemisen puute vankeusaikana luo haasteita. Vastuu omasta elämästä on kadonnut vankilassa ja tämä on aiheuttanut laitostumista ja passivoitumista. Vankeusaikana vangit kokevat paljon epävarmuuden tunteita, jotka voivat johtua mm. tuomion pituuden epävarmuudesta, kun täytäntöönpanossa on tulossa uusia rangaistuksia.

Vapautumisen valmistelu tulisi aloittaa riittävän ajoissa, jotta olisi aikaa kartoittaa ja järjestää vapautuvan vangin jatkokontaktit. Vapautumisen valmistelua on myös vankeusai- kainen elämänhallinnan ja arkielämän taitojen opettelu tukeminen. Vapautuvan vangin palveluohjauksessa tulee huomioida tarkkaan tarvittavien palveluiden laatu. Asumisen ja sosiaali- ja terveyspalveluiden lisäksi tulisi pyrkiä järjestämään vapautuvalle mielekkästä tekemistä. Mikäli työllistyminen ei ole mahdollista, tulisi kartoittaa muita vaihtoehtoja mielekkääksi arjen sisällöksi. Työllistymisen esteenä on usein ongelmat ulosoton kanssa ja siksi velkajärjestelyn mahdollisuuden selvittäminen on tärkeää. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 22.)

Myös päihdekuntoutuksessa on huomattu vankila- tai yhdyskuntaseuraamustaustaisten asiakkaiden erityisyys. Iältään he ovat nuorempia ja nuorempina laitospäivähoitoon hakeutuneita. Laitoshoidonjaksoja on enemmän muihin kuntoutujiin verrattuna ja jaksot ovat keskeytyneet useammin. Osa heistä myös kuolee nuorempina. Vankila- tai yhdyskuntaseuraamustaustan omaavat asiakkaat on koettu päihdekuntoutuksessa vaativampana asiakasryhmänä. Mielenterveyshäiriöitä, sekakäyttöä ja käytöstä aiheutuneita tartuntatauteja on enemmän, kuin muilla päihdekuntoutukseen hakeutuneilla. Moniongelmaisuus huomioiden sosiaalista kuntoutusta tulisi tehostaa. Arjen sisällöksi mahdollisuus työkokeiluun olisi merkittävä tukitoimi. Työkokeilun kautta mahdollistuisi uuden minäkuvan rakentaminen ja toimijuuden vahvistaminen. Tämän myötä myös uusien sosiaalisten suhteiden rakentuminen uudessa toimintaympäristössä tapahtuisi luonnollisesti, eikä ainoat sosiaaliset suhteet olisi alakulttuurissa olevat tuttavat. (Hautala & Kaarakka 2018, 339-340.)

Vaikka päihdekuntoutuksessa vankila- ja yhdyskuntaseuraamustaustan omaavat on koettu kaikista haastavimpana asiakasryhmänä, ei heidän tuen tarve ole kuitenkaan välttämättä samanlainen. Yhdyskuntaseuraamuksen onnistunut suorittaminen edellyttää siihen tuomitulta sellaista elämänhallintaa ja sitoutumista, millaiseen vankeusrangaistusta suorittavalla ei välttämättä ole valmiuksia. Rikosseuraamuslaitoksen (2020e) julkaisun mukaan yhdyskuntaseuraamukseen kuuluu ehdollinen vankeus, jonka tehosteeksi on tuomittu valvontaan, valvontarangaistus, yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus. Yhdyskuntaseuraamuksella tavoitellaan valmiuksia rikoksettomaan elämään ja sosiaalisen selviytymisen edistämistä. Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta (400/2021 3 § 10) velvoittaa Rikosseuraamuslaitosta tekemään arvion rikoksesta epäillyn valmiuksista ja edellytyksistä suoriutua yhdyskuntaseuraamuksesta. Arvioinnissa huomioidaan epäillyn sosiaaliset olosuhteet, rikoksettomuuteen tarvittava tuki, aiempi rikollisuus ja päihteiden käyttö.

2.5 Rikollinen alakulttuuri

Vankilassa toteutettavassa työssä tulee huomioida vankilassa vallitseva kulttuuri. Vankilassa on olemassa viralliset säännöt ja toimintakulttuuri, mutta niiden lisäksi siellä vallitsee myös erilaisia vastakulttuureita. Vankien itse luoma vastakulttuuri pitää sisällään omia sääntöjä ja koodeja toimintaan liittyen. Vankilaturvallisuuden ylläpitämisessä tulee huomioida esimerkiksi vankien välinen lojaalius ja mahdollisuus siihen, että vangit suojelevat toisiaan. Vangin voi olla haastavaa säilyttää yksityisyyttä toisten vankien edessä. Toiset vangit voivat vaatia selitystä sille, miksi ja millä asialla vanki on henkilökunnan kanssa asioinut. Tämän tyyppinen vankilakulttuuri voi aiheuttaa sen, että vangit eivät halua käyttää terveydenhuoltoa tai psykososiaalisia palveluita vankilan sisällä. Valitettavaa on, että vankien väliseen painostukseen henkilökunnan on vaikeaa puuttua. Myös päihdekulttuuri luo omat jännitteensä vankilaturvallisuuteen. (Lassila, Suonio & Kilpeläinen 2021, 13.) Vangit voivat painostaa heikompia ostamaan päihteitä tai tuomaan niitä vankilaan poistumislualta. Vangit voivat painostaa toisiaan myös pahoinpitelemään tai tekemään muita rikoksia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 22.)

Rikolliseen alakulttuuriin kuuluu tunnistettavia elementtejä. Yksi niistä on yhteisön oma lainsäädäntö, eli normit. Normit sisältävät paljon laitoksissa opittuja sääntöjä, kuten esimerkiksi sen, että vangit eivät ilmianna toisiaan henkilökunnalle. Normien noudattamista valvotaan tarkasti ja niiden rikkomisesta voi seurata ankara rangaistus. Alakulttuurissa

esiintyy paljon oman slangin käyttöä, mikä niin ikään juontaa juurensa vankilasta. Slangia käytetään myös rikosten suunnitteluun ja toteutukseen. Oma ideologia sisältää usein asenteita viranomaisia kohtaan. Lisäksi maailmankatsomukseen liittyy selityksiä omalle rikolliskäyttäytymiselle sekä ajatukset rikollisuuden hyvistä ja huonoista puolista. Hyvin jyrkkänä rikollisissa alakulttuureissa näkyy luokkajako ja hierarkia. Nämä jakautuneet ryhmät eivät ole demokraattisia yhteisöjä, vaan jaottelu huipulla olevien ja alimpaan kastiin kuuluvien välillä on rajua. (Laine 2014, 145-146.)

Koska huumeiden käyttäminen on Suomessa laitonta, johtaa käyttäminen melkein väistämättä kontaktiin rikollisen alamaailman kanssa. Usein käyttäjillä on taustallaan myös kokemusta erilaisista laitoksista, kuten lastensuojelulaitoksesta tai koulukodista. Laitostausta opettaa reagoimaan viranomaisiin niin, että he ovat ensisijaisesti vihollisia. (Tuomola 2018.) Viranomaisten lisäksi vangit suhtautuvat myös toisiinsa kriittisesti. Sopimattomiksi arvioidut vangit voidaan painostaa tai uhkailla osastolta pois muiden vankien toimesta. Yksi sopimattomaksi katsottu ja vankiyhteisön halveksima ryhmä on ilmiantajat. Vankien kirjoittamattomien periaatteiden mukaan viranomaiseen ei saa luottaa ja ilmiantajat ovat rikkoneet tätä sääntöä perustavanlaatuisella tavalla. Vangit lajittelevat toisiaan myös tehdyn rikoksen mukaan. (Ruckenstein & Teppo 2005, 47-48.) Vankiyhteisön arvostamia rikoksia ovat esimerkiksi väkivalta- ja omaisuusrikokset. Vastaavasti naisiin ja lapsiin kohdistuneita rikoksia kritisoidaan. (Saari 2021, 117.)

Varsinkaan isoissa vankiloissa herkkyydelle ja ystävällisyydelle ei ole tilaa. Henkilökunnan ja vankien välisen vuorovaikutuksen rasitteena on syvälle rakenteisiin juurtunut epäluottamus toisiaan kohtaan. Voidaan puhua jopa näiden kahden ryhmän vastakkainasettelusta. Vankilaan tuomitut voidaan nähdä monin tavoin marginaalisena ryhmänä. Tullessaan vankilaan he eivät tule sinne pelkästään itse, vaan he tuovat mukanaan myös elämänsähistoriansa ja sosiaaliset ongelmat. Suurella osalla vangeista on taustallaan turvattomuutta, hylkäämistä ja väkivaltaa jopa varhaisesta lapsuudesta saakka. Näiden opittujen toimintamallien toteuttamista he ovat jatkaneet myöhemmin itse. (Granfelt 2011, 215-216.)

Päihteiden ongelmakäyttäjiä on erilaisia, eikä identtiseksi ryhmäksi niputtaminen ole mahdollista. Ongelmakäyttäminen liittyy usein sietämättömien tunnetilojen ja oireiden lievittämiseen. Taustalla voi olla pelkoa, tyhjyyden tunnetta, vihaa, häpeää tai tunnetta ulkopuolisuudesta. Näin ollen itse päihteiden käyttäminen ei ole itse ongelma, vaan kyvyttömyys käsitellä vaikeita tunteita toisella tavalla. Päihteiden ongelmakäyttäjän menneisyydestä löytyy monesti erilaisia traumoja, kuten päivittäistä väkivaltaa ja siihen

vastaamista väkivallalla. Tällaisissa olosuhteissa ihminen oppii olemaan jatkuvasti varuillaan ja selviämään joko hyökkäämällä tai pakenemalla. (Tuomola 2018.) Vankilassa hierarkkinen vallankäyttö on tavallista. Vangin vaihtoehtoina on selviytyä joko yksinäisyydessä tai suuren joukon keskuudessa. Selviytymistä vankijoukossa haastaa vankien välinen fyysinen ja henkinen väkivalta. Heikossa asemassa olevia saatetaan alistaa ja käyttää hyväksi. (Granfelt 2011, 220.)

Kainulaisen (2021, 43) mukaan vangit sopeutuvat vankilaan neljällä erilaisella käyttäytymistavalla. Yksi ryhmä pyrkii vetäytymään omiin oloihin tai pakenemaan vankila-arkea harrastuksiin. Toinen ryhmä on taas täysin ääripää vastustaessaan auktoriteetteja ja vankilassa vallitsevia oloja. Kolmanteen ryhmään kuuluvat sopeutuvat yhteisöön hyvin ja ovat aktiivisesti mukana erilaisissa ohjelmissa, jotka tähtäävät muutokseen. Viimeisen ryhmän vangit ovat uudistajia, jotka eivät halua noudattaa vankilan sääntöjä ja normeja, vaikka hyväksyvätkin yleiset tavoitteet.

2.6 Satakunnan vankilan Huittisten osasto

Opinnäytetyön toimintaympäristönä toimii Satakunnan vankilan Huittisten osasto. Satakunnan vankilaan kuuluu myös suljettu Köyliön osasto, mutta kehittämisprojektin toteutus on rajattu koskemaan vain Huittisten avovankilaosastoa. Rajausta on perusteltu sillä, että avovankilassa vankien vähemmän rajoitettu arki saattaa vaikuttaa myös heidän kokemaansa tuen tarpeeseen. Avolaitossijoittelun saaneella vangilla voidaan olettaa olevan vähäisempi tarve tuelle. Avovankilassa vankien on mahdollista anoa haltuunsa matkapuhelinta, jolloin he pystyvät itse pitämään lähes rajoituksetta yhteyttä vankilan ulkopuolelle. Näin ollen vangit pystyvät halutessaan hoitamaan omia asioitaan myös itsenäisesti, ilman henkilökunnan välitöntä läsnäoloa.

Satakunnan vankilan Huittisten osasto on 107 asiakaspaikkainen avovankila. Monista muista avovankiloista Huittisten vankila eroaa turvallisuustasonsa vuoksi (A2), joka on astetta suljetumpi kuin suurin osa Suomen avovankiloista. Rikosseuraamuslaitoksen (2013, 35) julkaisun mukaan A2-tasoisessa vankilassa vangit viettävät pääosin aikaa vankilan alueella ja henkilökunnan ohjauksessa. Toiminnot, joihin vangit osallistuvat, järjestetään suurimmaksi osin laitoksessa. A2-tasoiseen vankilaan voidaan sijoittaa myös pitkätuomioisia vankeja, joilla on vielä pitkä aika vapautumiseen. Sijoittaminen vaatii vangilta halua noudattaa laitoksen sääntöjä, mutta sijoitus voidaan tehdä myös pienellä riskillä. Tämä tarkoittaa sitä, että vangin sitoutumisesta sääntöihin ei olla täysin

vakuuttuneita. A1-tasoisissa avovankiloissa vangit työskentelevät pääasiassa laitoksen ulkopuolisissa kohteissa ilman jatkuvaa valvontaa. Näissä laitoksissa painopisteenä on usein myös koevapauksien valmistelu. Sijoitus A1-tasoiseen vankilaan vaatii vangilta vahvaa kykyä sitoutua ja noudattaa laitoksen sääntöjä.

Asiakkaat tulevat Huittisiin pääasiassa vapaudesta itse ilmoittautuen tai siirtymällä toisesta vankilasta. Huittisten vankilassa tuomiotaan suorittaa niin lyhyen tuomion saaneita vankeja kuin pitkäaikaisvankejakin. Vangeille on nimetty oma rikosseuraamusesimies, jolla on aiemmin ollut päävastuu vangin rangaistusajan sisällön suunnittelusta ja ohjauksesta. Rikosseuraamusesimies toimii myös henkilökunnalle lähiesimiehenä. Rikosseuraamusesimiehen lisäksi vangeille on nimetty vastuuvirkamies, jolle uuden vastuuvirkamiesmallin myötä voidaan delegoida osa aiemmin rikosseuraamusesimiehelle kuuluneista tehtävistä. Rikosseuraamusesimiehen vastuualue tulee tulevaisuudessa painottumaan yhä enemmän henkilöstöjohtamiseen. Paasonen (2021, 24) kertoo rikosseuraamustyöntekijän toimivaltuuksia koskevasta lakiuudistuksesta, joka antaa luvan siirtää joitain aiemmin rikosseuraamusesimiehelle kuuluneista toimivaltuuksista rikosseuraamustyöntekijä-nimikkeellä vankilassa toimivalle virkamiehelle. Toimivaltuuksien saamisen edellytyksenä on virkanimikkeen lisäksi lähityön täydennyskoulutuksen suorittaminen Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa.

Toimintakulttuuriltaan avovankila eroaa suljetusta vankilasta paljon. Suljetussa vankilassa tuomiota on mahdollista suorittaa passiivisesti, ilman edellytystä laitoksen tarjomiin toimintoihin osallistumisesta, kun taas avovankilassa sijoituksen jatkumisen edellytyksenä on ransun edistäminen ja laitoksen toimintaan osallistuminen.

3 VANKILAN LÄHITYÖN ULOTTUVUUKSIA

Vankilassa vankien ja henkilökunnan turvallisuudesta huolehtivat vartijat. Vartijan työn painopiste on valvonta-ohjaustyössä, mutta lähityön kehittämisen myötä vangin ja vartijan välisen vuorovaikutuksen merkitys korostuu. Lähityö lisää vartijan työhön laaja-alaisen työskentelyn vangin rangaistusajan suunnitelman mukaisesti vuorovaikutuksellista työtettä käyttäen. Valvontahenkilöstöön kuuluu myös rikosseuraamustyöntekijöitä, joiden virkanimike vankiloissa otettiin käyttöön vuonna 2018. Turvallisuus- ja valvontatyön lisäksi rikosseuraamustyöntekijöiden työ painottuu verkosto- ja lähityöhön. (Rikosseuraamuslaitos 2020d.) Valvontahenkilöstön esimiehinä toimii rikosseuraamusesimiehet, joiden työ tulee painottumaan yhä enemmän henkilöstöjohtamiseen vastuuvirkamiesten ottaessa vastuuta vangin ohjauksesta ja rangaistusaikaisesta suoriutumisen tukemisesta. Rikosseuraamusesimiesten alaisuudessa toimivat myös erityisohjaajat ja ohjaajat, jotka vastaavat vankilan kuntoutus-, koulutus- ja sosiaalityöstä. Henkilöstöryhmästä käytetään yleisesti lyhennettä KKS-henkilöstö.

Vankilassa työskentelee edellä mainittujen lisäksi useita muita ammattihenkilöitä, kuten työnjohtajia ja virastohenkilöstöä, joiden kanssa tehdään moniammatillista yhteistyötä vankien asioissa. Vastuuvirkamiehinä sen sijaan Huittisten vankilassa toimivat pääasiassa vain vartijat, ohjaajat ja rikosseuraamustyöntekijät. Alla olevassa taulukossa on esitelty vankilan henkilöstörakenne kehittämisprojektin kannalta oleellisten virkamiesten osalta.

Taulukko 1. Huittisten vankilan henkilöstörakenne johtajien, rikosseuraamusesimiesten sekä valvonta- ja KKS-henkilöstön osalta.

JOHTAJA	
APULAISJOHTAJA	
RIKOSSEURAAMUSESIMIEHET	
<u>VALVONTAHENKILÖSTÖ</u> RIKOSSEURAAMUSTYÖNTEKIJÄT VARTIJAT	<u>KKS-HENKILÖSTÖ</u> ERITYISOHJAAJAT OHJAAJAT

3.1 Vastuuvirkamiesmalli

Rikosseuraamuslaitos on ottanut vuonna 2020 käyttöön vastuuvirkamiesmallin (Rikosseuraamuslaitos 2020a). Mallin ajatuksena on, että jokaisella vangilla on oma nimetty vastuutyöntekijä. Vastuuvirkamies tekee vangin kanssa lähityötä, johon kuuluu mm. päivittäinen ohjaus, päätösten valmistelu ja vankeusajan edistymisen seuranta. Vastuuvirkamiesmallin kautta rikosseuraamusala kokee merkittävän muutoksen, kun rangaistus-aika nähdään entistä kuntouttavampana ja henkilökunnan työote ohjauksellisempana, kuin aiemmin. Rikosseuraamuslaitoksen toimintakulttuuria on pyritty kehittämään turvallisuuskeskeisyyden sijaan valmentavaan suuntaan (Rikosseuraamuslaitos 2020b, 19).

Vankiloissa vastuuvirkamiesmalli otettiin käyttöön kaksivaiheisesti niin, että pilottiryhmä aloitti mallin toteuttamisen 1.5.2020 alkaen ja loput vankilat ottivat mallin käyttöön 1.10.2020. Vankiloiden on todettu etenevän vastuuvirkamiesmallin käytössä eritahtisesti. On todettu, että mallin käyttö vaatii vielä ohjausta ja seurantaa. Yksiköiden esimiehet toimivat asiakastyönohjaajina edistäen vastuuvirkamiesmallin juurruttamista ja valtakunnallisten käytäntöjen yhdenmukaistamista. Esimiehille on järjestetty tähän liittyen mentorointi- ja sparraustilaisuuksia. Esimiesten toteuttaman ohjauksen lisäksi alaisille on olemassa itseopiskelumateriaalia mallin haltuun ottamisen tueksi. (Rikosseuraamuslaitos 2021b, 53.)

Henkilöstön ja lähityön osalta Rikosseuraamuslaitoksen ja oikeusministeriön väliseen tulossopimukseen on vuosille 2020-2023 asetettu tavoitteeksi lähityön kehittämistoimien toteuttaminen. Vastuuvirkamiesmallin käyttöön ottaminen on osa näitä kehittämistoimia. Lähityön kehittäminen on myös vuosille 2020-2023 asetettu henkilöstöä koskeva tavoite Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa. Lähityön vastuuvirkamies-toimintamallilla edistetään moniammatillista työskentelyä ja vankien kanssa tehtävän työn tavoitteellisuutta. Mallissa on kyse muutoksesta työn sisällössä. Pääsääntöisesti vastuuvirkamiehiksi pyritään nimeämään työntekijöitä, jotka ovat eniten läsnä vangin arjessa. (Paasonen 2021, 24.)

Vankien kanssa tehtävä lähityö on olennainen osa tätä kehittämisprojektia ja oikeastaan koko vastuuvirkamiestoiminnan ydin. Rikosseuraamuslaitos on toteuttanut ”Toimivat lähityökäytännöt”-hankkeen, jonka tavoitteena oli vankiloiden valvonta- ja ohjaushenkilöstön vuorovaikutuksellisen lähityön kehittäminen. Ylisassi, Seppänen, Uusitalo, Kalavainen & Piispanen (2016, 17-18, 28) ovat hankkeen loppuraportissa kertoneet vankien

muuttuneen entistä haastavammiksi ja sen vuoksi henkilökunnalta vaaditaan nykyisin erilaista ymmärrystä, jotta vankia pystytään tukemaan rikoksettomaan elämään. Yhä useampi vanki on vailla työhistoriaa tai työkykyä. Päihteiden sekakäyttö ja elämänhallinnan perusteiden puuttuminen on yleistä. Vankilaan saapuvat vangit ovat yhä nuorempia. Yhteiskuntaan kiinnittymistä pyritään tukemaan painottamalla lähityötä, joka on kuntouttava ja arjen selviytymistä lisäävä työmuoto. Käsitteenä kuntouttava ja vuorovaikutuksellinen lähityö voidaan katsoa olevan lähellä huolenpitoa, vuorovaikutusta, motivointia ja ohjausta korostavasta näkemyksestä arjesta.

Huomioitavaa on se, että vastuuvirkamiestyötä voi tehdä hyvin erilaisilla koulutustasoilla olevat virkamiehet. Vastuuvirkamieheksi voidaan nimetä ilman vaatimusta esimerkiksi sosiaalialan osaamisesta tai kuntoutusosaamisesta. Valtioneuvoston asetus Rikosseuraamuslaitoksesta (1108/2009 § 13) määrittää vartijan virkaan valittavalle henkilölle kelpoisuusvaatimukseksi joko vankeinhoitoalan ammatillisen tutkinnon tai soveltuvan korkeakoulututkinnon. Rikosseuraamustyöntekijällä kelpoisuusvaatimuksena on niin ikään soveltuva korkeakoulututkinto. Työntekijöiden saatavuuden varmistamiseksi, työharjoittelun turvaamiseksi tai muusta vastaavanlaisesta syystä voidaan vartijan kelpoisuusvaatimuksesta poiketa, mutta tällöin virkasuhde saa kestää enimmillään kaksi vuotta.

3.2 Lähityö vankilassa

Lähityöllä tarkoitetaan vangin kanssa tehtävää vuorovaikutuksellista, tavoitteellista ja suunnitelmallista työtä. Lähityöllä tavoitellaan vangin valmiuksien lisäämistä rikoksettomaan elämään. Vankilan sisällä lähityöllä tavoitellaan myös esimerkiksi sitä, että vanki viettäisi entistä enemmän aikaa sellin ulkopuolella ja osallistuisi toimintoihin. Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen väliseen tulossopimukseen on yhdeksi henkilöstöä koskevaksi tulostavoitteeksi asetettu kaudelle 2020-2023 tavoitteellisen ja vuorovaikutuksellisen lähityön tekeminen. Vastuuvirkamiestoimintamallin käyttöön ottaminen on yksi niistä toimenpiteistä, joilla vankien kanssa tehtävää lähityötä on pyritty kehittämään. (Rikosseuraamuslaitos 2021b, 6-7, 51, 53.)

Ylisassin ym. (2016) toteuttamassa ”Aktivoiva lähityö”-tutkimuksessa tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, millaista lähityötä suljetun vankilan valvontahenkilökunta tutkimushetkellä toteutti ja miten sitä voisi kehittää. Tutkimus osoitti, että kaikkea tehtävää lähityötä ei voida nähdä kuntouttavana. Lähityön nähtiin olevan käytännössä vankien aktivoimista

erilaisiin toimintoihin. Valvontahenkilöstö tunnisti, että he tarvitsisivat lisää osaamista onnistuneen lähityön toteuttamiseksi moniongelmaisten vankien kanssa. Kuntouttavan vaikutuksen lisäksi lähityön tulisi lisätä vankilan turvallisuutta ennaltaehkäisemällä ongelmia. Lähityön toteuttamisen haasteiksi henkilökunta nimesi haastavat vangit, resurssipulan, työvuorojärjestelmän, oman osaamisen puutteet sekä heikon yhteistyön eri ammattiryhmien välillä. Henkilökunnan laaja näkemys lähityöstä saa sen näyttäytymään epämääräisenä ja hämmentävänä, eikä lähityön aktivoiva ja kuntouttava ominaisuus pääse tällöin piirtymään esiin.

Lähityö ja vastuuvirkamiesmalli uutena menetelmänä aiheuttaa tunteita vankien lisäksi myös henkilökunnassa. Valvontahenkilökunnan roolissa toimivilla uusi tehtäväkuva voi aiheuttaa ristiriitaa, koska lähityön lisäksi heidän tulee huolehtia laitoksen turvallisuudesta ja tarvittaessa pystyä rajaamaan vankien toimintaa. Myös vankilan toimintakulttuurilla on vaikutusta siihen, miten uusi malli saadaan otettua käyttöön. Haapanen (2015, 47) on kirjoittanut sosiaalityön tekemisen olevan haastavaa vankilassa, jossa on kontrolloiva ja hallitseva toimintakulttuuri. Hedelmällisen sosiaalityön kehittämiseen tarvittaisiin jokaisen ammattiryhmän panosta ja yhteistyötä tulisi parantaa. Esiin on nostettu myös henkilökunnan asenteellisuus vankeja kohtaan.

Granfelt (2011, 220) on tutkinut vankien kuntoutustoiminnan kehittämistä ja todennut, että rikkinäinen ihminen tulisi nähdä ajattelevana ja tuntevana yksilönä, eikä pelkästään persoonattomana osana vankiryhmää. Laitosympäristön rakenteet ohjaavat henkilökuntaa kuitenkin herkästi siihen, että vanki nähdään kapeasti rikollistulkintakehyksen määrittelemänä. Tämä kehys ohjaa pitämään vankeja epäluotettavina vedäjäinä, jotka tavoittelevat toiminnallaan ainoastaan hyötymistä.

Tutkimuksen mukaan vankilajärjestelmää ei ole luotu kuntouttamiseen tai vuorovaikutukselliseen työhön. Sosiaalityö nähdään täysin muusta vankilan toiminnasta erillisenä ja toissijaisena. (Haapanen 2015, 47-48.) On huomioitava, että sosiaalityötä ei toteuteta tyhjiössä, vaan kiinteänä osana kontekstia. Toimintaympäristö sisältää käsitykset konkreettisesta organisaatiosta, työyhteisöstä, työpaikan tavoista ja kulttuurista. Työn toteuttamisen mahdollisuudet ovat kiinteästi yhteydessä aina siihen kontekstiin, jossa sitä toteutetaan. (Mänttari-van der Kuip 2021, 11.) Rikosseuraamusalalla työ on tarkasti sektoroitunutta. Erityisesti valvontatyön nähdään toimivan täysin erillään terveydenhuollon ja psykososiaalisen kuntoutuksen kanssa. Erilaiset ammatilliset näkemykset ja lainsäädäntö esimerkiksi salassapitoa koskien työntää näitä sektoreita kauemmas toisistaan ja toisinaan estää järkevän yhteistyön tekemisen. (Karsikas 2014, 104.)

Rikosseuraamuslaitoksessa on kuitenkin pyritty viime vuosina turvallisuuden ja sosiaalisen työn rajojen rikkomiseen. Vuoden 2015 turvallisuuslinjauksissa on määritelty dynaamisen turvallisuuden käsite, jossa korostetaan vuorovaikutusta, havainnointia ja läsnäoloa. Käsite sisältää myös ajatuksen siitä, että turvallisuus on kaikkia koskeva ajattelu-tapa. Dynaamisessa turvallisuudessa painotetaan henkilökunnan ja vankien välistä päivittäistä vuorovaikutusta. Vuorovaikutuksella tavoitellaan vapauteen valmentamista ja kuntoutumisen edistämistä. (Paasonen 2021, 10-11, 25.)

Rikosseuraamuslaitoksen vuonna 2019 tekemässä laatumittauksessa turvallisuuden strategista merkitystä korostetaan. Vankiloiden henkilökunta suhtautuu kuitenkin Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuskyselyn mukaan vankiloiden turvallisuusjohtamiseen kriittisesti. Erityisesti vartijat ovat tyytymättömiä vankiloiden turvallisuusjohtamisen tilanteeseen. (Paasonen 2021, 12-13.)

Rantanen (2009, 7) on kirjoittanut suomalaisen yhteiskunnan muodonmuutoksesta ja samalla myös muutoksista rikollisuudessa. Vankien moniongelmaisuuuteen vastaamista haastaa suuret vankimäärät sekä vaatimukset tuloksellisuudesta ja taloudellisuudesta. Tämä aiheuttaa väistämättä tarpeen työn kehittämiseksi. Suomalaista rikosseuraamusjärjestelmää on pyritty aiemminkin kehittämään määrätietoisesti ja yhtenä kehittämisen merkittävänä lähtökohtana on ollut ajatus vaikuttavuudesta. Pelkkä rangaistuksen suorittaminen ei ole enää riittävää, vaan vankeusaikana tulisi pystyä vaikuttamaan uusintarikollisuutta aiheuttaviin tekijöihin. Tässä onnistuminen vaatii laajaa verkostoyhteistyötä eri toimijoiden kesken sekä panostamista vangeille tarjottuihin toimintoihin ja sosiaaliseen kuntoutukseen.

Rikosseuraamusalalla motivaation luominen, vahvistaminen ja tutkiminen on keskeisessä roolissa. Motivaation tarkastelu on tärkeää, koska sen avulla pystytään antamaan painoarvoa vangin kannalta merkityksellisille asioille. Käsitteenä motivaatio on vaikeasti määriteltävä, mutta sen voidaan katsoa olevan selitys ihmisen toiminnalle. Motivaatio-teorian mukaan pienilläkin ympäristön muutoksilla voi olla vaikutusta siihen, että ihminen alkaa muuttamaan käytöstään. Erityisesti huomiota on kiinnitetty siihen, miten identiteetin merkitys on sidoksissa toimintaan. Voidaan todeta, että uuden identiteetin rakentamisen mahdollisuus on edellytys muutoksen toteuttamiseen. (Lassila 2014, 213-214, 216.)

3.3 Asiakkaan ja työntekijän välinen suhde

Vangiksi määritellään henkilö, joka on sakko-, vankeus- tai tutkintavanki (Tilastokeskus n.d.). Vankilasta vapautunutta ei enää kutsuta vangiksi, mutta Rikosseuraamuslaitoksen palveluiden piirissä jatkaessaan muuttuu asiakkaaksi. Yleisesti Rikosseuraamuslaitoksen palveluita käyttävistä henkilöistä käytetään nykyisin nimitystä *rikosseuraamusasiakas*. Yhdyskuntaseuraamusta suorittavien asiakkaiden profiilia tarkennettaessa heistä voidaan käyttää termiä *yhdyskuntaseuraamusasiakas*. Asiakas on terminä kuvaava, koska vankien kanssa tehtävään sosiaalityöhön pätevät pitkälti samat lähtökohdat, kuin kenen tahansa muun sosiaalihuollon asiakkaan kanssa tehtävään työhön.

Järvisen (2015, 227-228, 231, 234) väitöskirjatutkimuksen mukaan asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla on todella monimuotoinen ja muuttuva. Suhteen kehittymiseen vaikuttaa niin ulkoiset puitteet, kuin myös sisäiset tekijät. On olennaista tiedostaa, että eri suhteissa samat tekijät vaikuttavat eri tavalla. Samalla työntekijällä voi olla toisistaan todella paljon eroavia suhteita eri asiakkaiden kanssa. Tämä liittyy myös yksilölliseen kohtaamiseen, johon työntekijän tulisi pyrkiä asiakastyötä tehdessään. Rikoksen tehneillä asiakkailla on usein haasteita luottaa toiseen ihmiseen, varsinkaan virkamieheen. Tapa, jolla työntekijä kohtaa rikoksen tehneen, on koettu merkitykselliseksi luottamuksellisen suhteen luomisessa. Suhteeseen vaikuttaa myös se, miten asiakkaan käytännön asioita hoidetaan. Dialogisuuden ja mahdollisuuden uuden identiteetin rakentamiseen on todettu olevan tärkeitä tekijöitä muutosvoimaisessa asiakas-työntekijäsuhhteessa.

Heinisen ja Siilin (2019, 59) tutkimuksen mukaan jatkuvalla tuen osoittamisella voidaan kannustaa asiakasta prosessoimaan osoitettua tukea syvällisemmin ja sen kautta edistämään työlle asetettuihin tavoitteisiin pääsemistä. Jatkuvan tuen osoittamisessa piilee myös riskejä, sillä asiakas voi alkaa kokea riippuvuutta tai velvollisuuden tunnetta työntekijää kohtaan. Yhteistyön ja vuorovaikutuksen sujuvoittamisen näkökulmasta tuen osoittaminen on kuitenkin tarpeenmukaista. Koska asiakas usein avaa työntekijälle omia, arkaluontoisia ja vaikeita asioitaan, on emotionaalisen tuen osoittaminen tärkeää.

Danks ja Bradley (2018) ovat kirjoittaneet avovankilassa toteutetusta tutkimuksesta, jossa käy ilmi vankien ja henkilökunnan välisen vuorovaikutuksen haasteita. Artikkelin on keskittynyt vankien henkiseen hyvinvointiin ja mielenterveydellisten ongelmien raportointiin henkilökunnalle. Tutkimuksessa havaittiin, että avovankila itsessään vaikuttaa

vankien käyttäytymiseen, koska se on viimeisimpiä askeleita ennen yhteiskuntaan palaamista. Vankien keskuudessa avovankilasijoitusta myös arvostetaan. Tämä vaikuttaa siihen, että esimerkiksi mielenterveyden ongelmista ei uskalleta ilmoittaa henkilökunnalle, koska pelätään siirtoa suljettuun vankilaan. Koska ongelmia piilotellaan, ne saatavat hoitamattomina pahentua ja vaarantaa vankilan turvallisuuden. Tutkimuksessa tuotiin esiin myös se, että vankien ja henkilökunnan välinen tiedonjakaminen on puutteellista, eikä vangit ole aina tietoisia siitä, millaista tukea heidän olisi mahdollista saada. Ongelmien ennaltaehkäisemiseksi molemminpuolista viestintää tulisi pyrkiä tehostamaan.

3.4 Osallisuuden ja toimijuuden tukeminen

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2019a) mukaan osallisuuden edistäminen on yksi vaikuttavimmista keinoista syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja eriarvoisuuden vähentämiseksi. Osallisuuden on todettu olevan edellytys terveydelle ja tasa-arvon toteutumiselle. Osallisuuden kokemista mahdollistavat muun muassa vaikuttaminen ja osallistuminen. Ihmisen sosiaalisella statuksella on todettu olevan selkeä yhteys aktiivisen osallistumisen kanssa. Suomessa yleisin yhteisöllisen osallistumisen muoto on työn tekeminen. Vastaavasti pitkään jatkunut työttömyys heikentää yksilön sidettä yhteiskuntaan ja altistaa sosiaaliselle syrjäytymiselle. Näin ollen kouluttautumista, työelämään pääsemistä ja siellä pysymistä tulisi pystyä tukemaan.

Osallisuuden edistämisen ehtona on osallisuuden huomioiminen moniulotteisesti ja eri tasoilla. Asiakkaan osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien tukemiseen on monia eri väyliä. Osallisuutta voidaan tukea esimerkiksi ihmistä itseään koskevista asioista tiedottamalla, asiakkaan kokemuksia hyödyntämällä ja eri ikäisten osallistumismahdollisuuksia kehittämällä. Tarvittaessa ihmisillä tulisi olla saatavilla riittävää ja oikeanlaista apua. Osallisuus näyttäytyy yhteisöissä jäsenten välisenä luottamuksena, kunnioittamisena ja mahdollisuutena vaikuttaa. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019b.)

Mönkkösen (2018, 107-108) mukaan ammatilliseen asiakastyöhön on löydetty jo vuosia sitten tarkasteltavaksi tärkeä näkökulma, kun asiakkaan ongelmien luokittelun sijaan siirryttiin asiakassuhteen vuorovaikutuksellisuuden arviointiin. Päämääränä on neuvotteleva asiakassuhde ja vastavuoroinen, jaettu asiantuntijuus. Dialogisessa vuorovaikutuksessa vastavuoraisuus on olennainen elementti. Käytännössä pyrkimyksenä tulisi olla

molemminpuolisen ymmärryksen rakentaminen niin, että lopputuloksessa on käytetty sekä asiakkaan että työntekijän näkemystä.

Dialogia käytetään huomaamatta sanan ”keskustelu” synonyyminä. Se ei kuitenkaan ole sama asia, koska keskustelu saattaa olla hyvinkin pinnallista, muodollista ja toisen näkökulman ohittavaa. Väittelyllä sen sijaan viitataan kilpailuun, jossa kumpikin osapuoli pyrkii pääsemään maaliin oman näkökulman kanssa, samalla nujertaen toisen äänen. Dialogisuudesta puhuttaessa voidaan sillä kuvata taitoa rakentaa vuorovaikutustilannetta yhteisymmärryksen suuntaan. Sen lisäksi se on myös maailmankuva ja ihmiskäsitys, joka vaikuttaa siihen, millä tavalla kohtaamme toiset ihmiset. (Mönkkönen 2018, 107-108.)

Ihmisen henkilökohtaiseen toimijuuteen vaikuttaa olennaisesti yksilön usko omiin kykyihin, todelliset kyvyt, tahto ja kokemus vaikuttamisen mahdollisuudesta omaan elämään. Toimijuudesta voidaan puhua, kun ihminen pystyy hahmottamaan syy-seuraussuhteita, asettamaan tavoitteita ja toimimaan tavoitteiden saavuttamiseksi. Sosiaalityössä toimintaan voidaan liittää läheisinä käsitteinä voimaantuminen ja osallisuus. Osallisuuden käsitteellä kuvataan ihmisen mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin aktiivisena yhteisön toimijana. Voimaantumisen käsitettä on käytetty tarkoittamaan muun muassa omaan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttamista sekä ongelmatilanteissa henkilökohtaisen tilanteen kokonaisvaltaista haltuun ottamista. Ihmisen eletyn elämän lisäksi toimijuuteen vaikuttaa valinnanvapaus itseä koskevissa asioissa. Vaikka sosiaalityössä tätä valinnanvapautta pyritään korostamaan, ohjaa ratkaisuja usein eri tahojen määräämät reunaehdot. Vaikka kuinka pyrittäisiin tukemaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta, voidaan sitä todellisuudessa toteuttaa vain tiettyyn pisteeseen saakka. Itsemääräämisoikeus on toimijuuden edellytys, mutta se ei kerro sitä, millaiselle toiminnalle asiakas antaa painoarvoa. (Mönkkönen 2018, 157, 159-160.)

Isolan (2019, 29-30) mukaan osallisuus ei edellytä osallistumista. Olennaisinta on, että ihminen saa osallistua itseään koskettaviin kamppailuihin. Ihmisen osallistumismahdollisuudet rajataan kuitenkin usein hyvin pieniksi. On yksinkertaisempaa kysyä yksilöiltä, mitä pieniä asioita he haluaisivat muuttaa ja kehittää. Suurien linjojen, kuten lainsäädännön ja yhteiskuntarakenteiden muutostyöhön osallistaminen olisi heti paljon radikaalimpi siirto. Vaikka osallisuus koetaan usein toiminnan kautta, voi osallisuuden tunteen kokeamiseen riittää samojen kokemusten jakaminen, jolloin voi tuntea itsensä merkitykselliseksi. Kokemuksen osallisuudesta voi saavuttaa myös passiiviselta tai hiljaiselta vaikuttava henkilö.

Osallisuuden näkökulmasta ihmisellä on oltava mahdollisuus saavuttaa tavoitteet, jotka hän on määritellyt itselleen tärkeäksi. Tietoisten ja vapaiden valintojen mukaan elämästä voidaan puhua myös kriittisenä autonomiana. Ihmiset asettavat itselleen tavoitteita joko tarpeiden tai halun motivoimina. On tärkeää ymmärtää ero näiden kahden tavoitteen asettelun välillä, koska se selittää sen, miksi ihminen voi haluta myös hyvinvointiaan heikentäviä asioita. Toisaalta ihminen voi jättää myös tarttumatta sellaiseen asiaan, mikä selkeästi parantaisi hänen hyvinvointiaan. Osallisuutta tukee tarpeiden tyydyttäminen ja vastaavasti niihin vastaamatta jättäminen heikentää osallisuutta. Sen lisäksi, että ihmisellä on oikeus saada vähintään perustarpeensa tyydytetyiksi, on hänellä oikeus osallistua niiden palveluiden kehittämiseen, joilla tarpeet täytetään. Aina ihminen itse ei kuitenkaan ymmärrä tai tunnista omia tarpeitaan. Oman yhteisön toimintaan osallistumista saattaa myös heikentää puutteellinen terveydentila ja itsemääräämisoikeuden rajoitukset. Osallisuus on kuitenkin tärkeää hyvien asioiden jatkumisen tai luomisen mahdollistamiseksi, olivatpa ne sitten määritellyt miten tahansa. (Aaltio 2013, 59-60, 63-64).

Ilmonen (2019, 31) toteaa osallisuuden olevan jotain, mitä yhteiskunnan tulee pystyä jokaiselle takaamaan. Käytännössä se ei välttämättä vaadi osalliselta itseltään minkäänlaisia toimenpiteitä. Koska jokainen ihminen on inhimillinen olento, tulee heidän perustarpeista huolehtiminen pystyä takaamaan silloinkin, kun ihminen itse ei ole siihen kykenevä. Osallisuus luo pohjan osallistumiselle, mutta osallistumisesta taas päättää jokainen yksilö itse.

Isolan (2019, 189-190) mukaan osallisuutta ja osallistumista kannattaa edistää ennen kaikkea ihmisarvon vuoksi. Kun ihminen tuntee osallisuutta kokonaisuuteen, luo se hänelle turvallisuuden tunnetta. Tästä kokemuksesta voi parhaimmillaan seurata sosiaalisen aseman kohentumista ja kokemus sosiaalisesta rikastumisesta. Epätoivon tunne on usein yksi suurimmista huono-osaisten ongelmista. Osallisuuden kautta heille voidaan avata uusia näkökulmia ja mahdollisuuksia. Osallisuus luo huono-osaisille mahdollisuuksia samojen asioiden kokemiseen, kuin paremmassa sosiaalisessa asemassa oleville. Tämän kautta ihminen alkaa avartamaan katsettaan ja näkemään enemmän olemassa olevia mahdollisuuksia. Osallistuminen tuo ihmisestä esiin sitä potentiaalia, joka on saatanut jäädä täysin peittoon. Osallisuutta kokeakseen ihmiselle on tarjottava tilaisuuksia toimijuuteen muiden ihmisten joukossa. Yhteinen toiminta lisää myös yhteistä ymmärrystä.

Vankilassa henkilökunnan on mahdollista tukea vankien osallisuutta monin eri tavoin. Osallisuuden kokemuksen vahvistamiseksi siihen tulee työssä tietoisesti pyrkiä ja olla

tietoinen edistämisen mahdollisuuksista. Osallisuuden määrittelyn näkökulmasta vankilan asiakaskunnan voidaan katsoa olevan syrjäytyneitä tai ainakin vaarassa syrjäytyä. Usein heillä on taustallaan kokemuksia myös siitä, etteivät he ole tulleet kuulluksi. Työn asiakaslähtöisyyden lisääminen on yksi keino edistää vankien osallisuutta. Vankeja voidaan osallistaa heitä koskevien palveluiden kehittämisessä ja kerätä heiltä palautetta vankilan toiminnasta. Rangaistusajan yksilöllinen suunnittelu yhdessä vangin kanssa voi vahvistaa tunnetta toimijuudesta ja sitouttaa suunnitelman noudattamiseen paremmin.

Vankeja tulee tiedottaa heitä koskevista asioista. On myös varmistuttava siitä, että vanki on ymmärtänyt vaikutusmahdollisuutensa itseään koskevissa prosesseissa. Jos ihminen ei ole tietoinen mahdollisuuksistaan ja oikeuksistaan, on hänen mahdotonta niihin aktiivisesti vaikuttaa. Vankien osallisuuden edistäminen ei välttämättä vaadi suuria ponnisteluja. Tärkeintä on havaita ja tarttua niihin pieniinkin tilaisuuksiin, joissa vangin osallisuutta ja toimijuutta pystytään tukemaan.

Osallisuuden jatkumon varmistamiseksi vapautumisen valmistelu ja asiakkaan ohjaaminen häntä kiinnostavien ja hyödyttävien palveluiden pariin on tärkeää. Painoarvoa tulisi antaa sille, mitkä asiat vanki itse kokee merkityksellisiksi, vaikka se eroaisikin työntekijän näkemyksestä. Dialogiseen toimintakulttuuriin pyrkiminen antaa hedelmällisen maaperän siihen, että vapautuessaan vangilla olisi tiedossa itselle mielekäs arki, mikä tukisi yhteiskuntaan kiinnittymistä ja antaisi kokemuksen osallisuudesta.

4 VASTUUVIRKAMIESMALLIN ASIAKASLÄHTÖINEN KEHITTÄMISPROJEKTI

Kehittämiprojektin aihe syntyi työelämän tarpeesta. Mahdollisia opinnäytetyön aiheita oli kartoitettu valmiiksi ja nämä aiheideat esiteltiin ryhmälle, johon kuului Huittisten vankilan johtaja, apulaisjohtaja ja rikosseuraamusesimies. Vastuuvirkamiesmallin kehittäminen oli yksimielisesti se alue, jonka kehittämiseksi ja tutkimiseksi koettiin olevan eniten tarvetta.

Tutkijan oma ammatillinen kiinnostus aiheeseen kumpuaa työstä rikosseuraamusalalla. Tutkija on tehnyt itse vastuuvirkamiestyötä omavankien kanssa sekä päässyt seuraamaan sivusta muiden toteuttamaa vastuuvirkamiestyötä. Tutkijan työelämässä tekemiin havaintoihin perustuen vastuuvirkamiestyö on koettu osittain kuormittavana ja muutosvastarintaa aiheuttavana. Henkilökunnalla kynnys vastuuvirkamiestyön haltuun ottamiselle on näyttäytynyt toisinaan korkeana, eikä työn tavoite ja sisältö ole ollut selkeitä. Myös vangit ovat kokeneet vastuuvirkamiesmallin epäselvänä. Ero rikosseuraamusesimiehen ja vastuuvirkamiehen välillä on ollut sekava, eivätkä vangit ole osanneet vielä tehokkaasti hyödyntää omaa vastuuvirkamiestä rangaistusajan edistämiseksi. Kehittämiprojektin aikana nostettiin esiin vankien toiveita ja odotuksia vastuuvirkamiestä kohtaan ja sen myötä pyrittiin saamaan henkilökunnalle työkaluja oman työn kehittämisen tueksi.

4.1 Kehittämiprojektin tarkoitus, tavoite ja tehtävä

Kehittämiprojektin tarkoituksena oli kartoittaa vankien toiveita vastuuvirkamiestyötä kohtaan ja kehittää vastuuvirkamiesmallia sen pohjalta. Vastuuvirkamiesmalli ja siihen liitetty lähityö on työvälteenä uusi ja sen myötä esimerkiksi vankiloiden valvontahenkilökunnan työnkuva on kokenut merkittävän muutoksen. Tavoitteena oli saada lähityön kohderyhmältä, eli vangeilta, konkreettisia kehittämis ehdotuksia siitä, millaista tukea ja apua he vastuuvirkamiehiltään toivoisivat. Vankien toiveita on tutkittu hyvin vähän ja siksi heidän mielipiteensä selvittäminen ja toiveiden kartoittaminen on lähityön vaikuttavuuden kehittämiseksi tärkeää. Kajaanin ammattikorkeakoulun (n.d.) julkaisun mukaan kartoitettavassa tutkimusotteessa pyritään löytämään uusi näkökulmia ja kehittämään ilmiöille selityksiä. Sen tarkoituksena on myös selvittää vähän tunnettuja ilmiöitä ja löytää uusia.

Projektin tehtävänä oli lisätä asiakkaiden toimijuutta ja osallisuutta kehittämällä vastuuvirkamiestyötä asiakaslähtöisesti. Tehtävänä oli myös madaltaa henkilökunnan kynnystä tehdä vastuuvirkamiestyötä tuottamalla tietoa siitä, mitä asiakkaat heiltä toivovat ja millaista tukea he tarvitsevat. On tärkeää, että vastuuvirkamiestyö nähdään tulevaisuudessa merkittävänä, omaan työhön automaattisesti kuuluvana elementtinä. Merkittävää on huomioida se, että vastuuvirkamiestyötä tekevät eri koulutustaustoilla olevat henkilökunnan edustajat. Kehittämiprojektin myötä saatiin konkretisoitua niitä odotuksia, joita vangit vastuuvirkamiehen kanssa toteutettavalle lähityölle asettavat. Projektissa tuotettiin myös tietoa siitä, millaista osaamista henkilökunnalta vaaditaan asiakaslähtöisen ja vaikuttavan rikosseuraamustyön toteuttamiseksi.

Asiakaslähtöisyyden voidaan katsoa sisältävän kunnioituksen asiakkaan omaa toimintaa ja käsityksiä kohtaan. Asiallisen kohtelun lisäksi asiakkaan on mahdollista vaikuttaa omalla toiminnallaan siihen, millä aikataululla ja missä järjestyksessä häntä koskevissa asioissa edetään. Sosiaali- ja terveystieteiden asiakaslähtöisellä kehittämisellä pyritään luomaan rakenteita, jotka edistävät asiakkaan osallisuutta. Suomessa asiakasosallisuuden kehittämisen suuntauksina on nähty mm. työmenetelmien uudistaminen, hyvien käytäntöjen luominen rajapinnat huomioiden, työn vaikuttavuuden todentaminen sekä asiakkaan osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen. Asiakaslähtöisyys ajatuksena nojautuu siihen, että ihminen nähdään vastuullisena, itsenäisenä ja aktiivisena toimijana yhteiskunnassa. (Hänninen, Julkunen, Hirsikoski, Högnabba, Paananen, Romo & Thomasén 2007, 9.)

Projektin lopullisena tuotoksena vastuuvirkamiehistä koostuva työryhmä pohti ja toteutti konkreettisia kehitystoimia tulosten mukaisesti. Kehitystoimet sisälsivät sekä kirjallista materiaalia, että toimintatapojen uudistamista. Koska vastuuvirkamiesmalli oli myös vangeille epäselvä ja vähän tunnettu, tehtiin osastolle mallista posterit. Posterissa tuotiin selkeästi esille se, millaisissa asioissa vastuuvirkamiestä voi hyödyntää ja miten häneen saa yhteyden. Lisäksi yhteydenottoa helpotettiin muokkaamalla olemassa olevaa ajanvarauslomaketta niin, että samalla lomakkeella pystyy ottamaan yhteyttä myös vastuuvirkamieheen. Huomiota kiinnitettiin myös selkeämpään viestintään, vangin arjenhallintaa helpottaviin muutoksiin ja virkamiesten toimintatapojen yhtenäistämiseen. Vangin ja vastuuvirkamiehen välisen tulokeskustelun juurruttaminen on tärkeä osa työn kehittämistä, sillä se antaa pohjan yksilölliseen tarpeiden kartoittamiseen ja madaltaa kynnystä jatkotyöskentelyyn. Kirjallisen materiaalin tuottamiseen osallistui kaksi vartijaa, yksi erityisohjaaja ja yksi ohjaaja työtoiminnan puolelta. Yksi osallistuneista vartijoista vastaa

laitoksessa valvontahenkilöstön perehdyttämisestä. Lisäksi tuotetun materiaalin tarkasti kehittämisprojektin työelämän mentorina toiminut rikosseuraamusesimies.

4.2 Projektin tutkimuksellinen osuus

Kehittämisprojektin tutkimuksellisessa osuudessa selvitettiin vankeja haastatteleamalla, millaista tukea he tarvitsevat ja miten henkilökunnan tulisi näihin tarpeisiin vastata. Tutkimusta ohjaavat tutkimuskysymykset muotoituivat seuraavanlaisiksi:

1. Millaista tukea ja apua vangit vastuuvirkamiehiltään toivovat?
2. Millä tavoin henkilökunnan tulisi vastata esiin tulleisiin tarpeisiin?

Tutkimus toteutettiin käyttämällä laadullista tutkimusmenetelmää. Vilkan (2015, 3, 5) mukaan siinä on tiedonintressinä selittää ihmisen toimintaa ymmärtämällä toimintaa koskevia päämääriä. Ymmärtäminen tarkoittaa pyrkimystä paljastaa ihmisten omalle toiminnalle antamia merkityksiä. Merkitykset näyttäytyvät haluina, käsityksinä, arvoina, uskomuksina ja ihanteina. Laadullisessa menetelmässä lähtökohtana on tutkimuksen subjektiivisuus. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tavoittamaan ihmisen kokemus todellisuudesta. Saadun tiedon uskotaan sisältävän asioita, joita ihminen pitää itse tärkeänä ja merkityksellisenä.

4.3 Teemahaastattelu aineistonkeruun menetelmänä

Aineisto hankittiin haastatteleamalla viittä Huittisten vankilassa tuomiotaan suorittavaa vankia puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla. Tiedonkeruun menetelmänä haastattelu arvioitiin luotettavimmaksi, koska lomakkeella kerättävään tietoon verrattuna haastattelulla pystyttiin minimoimaan väärinymmärryksiä. Tutkimuksen aihe oli myös ennakkotietojen perusteella vankien keskuudessa vähän tiedetty ja ymmärretty, joten myös tämä seikka huomioiden keskustelutilannetta muistuttava haastattelu koettiin eniten tarpeelliseksi. Haastatteluun osallistuminen ei edellyttänyt luku- tai kirjoitustaitoa, minkä ansiosta saatiin mahdollisesti kattavampia vastauksia. Haastattelut nauhoitettiin vankien suostumuksella. Kaikki viisi haastateltavaa antoivat luvan äänittämiseen.

Tutkimukseen tulee valita haastateltavaksi niin monta henkilöä, kuin on välttämätöntä tarvittavan tiedon saamiseksi. Jos haastateltavia on liikaa, syvällisten tulkintojen tekeminen ei toteudu. Liian pieneltä joukolta kerätyistä aineistosta ei sen sijaan voida tehdä tilastollisia yleistyksiä. Laadullisessa tutkimuksessa haastatteluun valittavista henkilöistä puhutaan *harkinnanvaraisena näytteenä* otoksen sijaan. Tätä ilmaisua käytetään, koska yleistämisen sijaan aineiston avulla pyritään syvälliseen ymmärrykseen jostain tapahtumasta, keräämään tietoa ilmiöstä tai etsimään uusia teoreettisia näkökulmia niihin. Jo muutamaa henkilöä haastatteleamalla voidaan saavuttaa merkittävä määrä tietoa. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 58-59.)

Lähtökohtana on siis tavoittaa haastateltavaksi sellaiset henkilöt, joilla on tutkijan halua tietoa. Tutkimustehtävä asettaa haastateltavien valinnalle tärkeimmät kriteerit. Tämän jälkeen on löydettävä oikea kanava ottaa haastateltaviin yhteyttä. (Eskola, Lähti & Vastamäki 2018, 30.) Mahdollisia haastateltavia kartoitettiin yhdessä Huittisten vankilan erityisohjaajan kanssa. Erityisohjaajan kautta muutamat vangit saivat tutustuttavaksi saatekirjeen, tietosuojailmoituksen ja allekirjoitettavan suostumuslomakkeen. Osa haastateltavista palautti suostumuksen haastattelupäivänä suoraan haastattelijalle, osa taas etukäteen vankilan erityisohjaajalle niin halutessaan. Haastattelujen ajankohta sovittiin erityisohjaajan kanssa yhteistyössä, jotta käytettävissä oli rauhallinen ja yksityisyyttä suojaava työskentelytila sekä riittävästi aikaa. Vankilan kaltaisessa ympäristössä yhteistyö henkilökunnan kanssa oli välttämätöntä, jotta aineisto saatiin kerättyä. Muissa tapauksissa yleensä tehokkainta olisi ottaa henkilökohtaisesti suoraan yhteyttä haastateltavaehdokkaksiin (Eskola ym. 2018, 31). Ennen haastattelun aloittamista haastateltavia muistutettiin heidän oikeudestaan vetäytyä haastattelusta ilman seuraamuksia.

Haastattelussa tutkija osallistuu aineiston tuottamiseen vuorovaikutteisesti. Haastattelu voi olla esimerkiksi puolistrukturoitu tai avoin. Avoin haastattelu vaikuttaa keskustelutilanteelta haastattelijan ja haastateltavan välillä. Teemahaastattelu on yksi haastattelu-muodoista. Haastattelussa voidaan käyttää tallentamisen apuna monia eri keinoja, kuten äänittämistä, muistiinpanoja ja lomakkeita. (Jyväskylän yliopisto 2020.) Teemahaastattelu ei etene tiukkojen, ennalta määrättyjen kysymysten kautta, vaan vapaammin kohdennettujen teemojen kautta. Teemahaastattelussa annetaan tilaa vapaalle puheen tuottamiselle, vaikka keskustelun teemat on ennalta määritetty. Teemahaastattelu on hyvä silloin, kun tutkittava ilmiö on vähemmän tunnettu. Haastattelijalla tulee olla vain minimaaliset muistiinpanot haastattelun tueksi, jotta hän pystyy keskittymään

mahdollisimman hyvin keskusteluun haastateltavan kanssa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Teemahaastattelun runko (Liite 1) muodostui esitietokysymyksistä, valituista teemoista ja niiden alle listatuista muutamista apukysymyksistä, jotka toimivat keskustelun avajina. Kehittämistehtävä ja vankien mahdollinen moniongelmaisuus huomioiden oli tärkeää saada vangeilta tietoa heidän kohtaamistaan haasteista vankeusaikana. Osallisuuden ja toimijuuden lisäämiseksi haluttiin tietoa myös siitä, millä tavalla vangit itse työskentelyä kehittäisivät, eli miten henkilökunnan tulisi reagoida heidän kokemuksiinsa. Koska hyvän ammatillisen suhteen rakentuminen on onnistuneen yhteistyön lähtökohta, kerättiin vangeilta myös toiveita ja odotuksia vastuuvirkamiehen työskentelytapaa ja ominaisuuksia kohtaan.

Strukturoitujen esitietokysymysten avulla selvitettiin haastateltavan vankilakertaisuus, tuomion pituus ja onko vanki tietoinen siitä, kuka on hänen oma nimetty vastuuvirkamies. Esitietoja käytettiin varmistamaan, että haastatteluun osallistui mahdollisimman erilaisilla taustoilla vankilassa olevia. Nyt aineistoa saatiin sekä ensikertaa vankilassa olevilta, että useita tuomioita suorittaneilta. Myös tuomioiden pituudet vaihtelivat suuresti.

Haastattelussa oli yhteensä kolme eri teemaa, jotka olivat seuraavanlaiset:

1. Avun ja tuen tarve vankeusaikana
2. Vastuuvirkamiehen tarjoama tuki vankeusaikana
3. Vastuuvirkamiehen ominaisuudet ja työskentelytapa

4.4 Aineiston purkaminen ja analysointi

Aineiston analyysivaihe on haastava ja työläs. Vaikka haastateltavien määrä on pieni, se ei suoraan tarkoita vähäistä aineiston määrää. Mitä syvällisempään dialogiin haastattelutilanteessa on päästy, sitä sisällöllisempää aineisto yleensä on. Kaikkea kerättyä materiaalia ei kuitenkaan aina pystytä hyödyntämään. Tutkijalla saattaa mennä pitkiä aikoja etsiessään aineistosta merkityksiä ja yrittäessään luoda ilmiöihin järjestystä. (Hirsjärvi ym. 2010, 135.)

Analyysin tarkoitus on mielekkään kokonaisuuden rakentaminen, jonka pohjalta tuotetaan perusteltu ja monipuolinen tulkinta. Analyysi on apuväline johtopäätösten tekemiseen. Analyysiin kuuluu aineiston esittelyn, tiivistämisen ja luokittelun lisäksi myös

synteesin laatiminen, eli kokonaiskuvan muodostaminen ja tutkimuskohteen esittäminen uudesta näkökulmasta. Prosessina analyysi on monivaiheinen ja se pitää sisällään mm. tutustumisen aineistoon, sen pelkistämisen, teemoittelun ja tulkinnan. (Puusa 2020, 148-149.)

Haastatteluiden jälkeen nauhoitetut haastattelut litteroidaan eli kirjoitetaan puhtaaksi. Litteroinnin alkaessa on tiedostettava, millaisella analyysimenetelmällä aineistoa lähestytään, koska se vaikuttaa litteroinnilta vaadittavaan tarkkuuteen. Usein kaiken haastattelussa sanotun purkaminen on riittävä sisällönanalyysiin. Tarkemmassa tavassa huomioidaan myös esimerkiksi tauot ja painotukset. (Eskola ym. 2018, 49.) Tutkimustehtävä huomioiden, tässä tutkimuksessa oltiin kiinnostuttu haastateltavien ilmaisujen sisällöstä, joten pelkkä sanotun purkaminen koettiin riittäväksi tavaksi litteroida. Eskolan ym. (2018, 49) mukaan litterointi on hyvä suorittaa mahdollisimman nopeasti ja kokonaan haastattelun tekemisen jälkeen.

Haastatteluiden pituudet ajallisesti vaihtelivat suuresti. Lyhimmillään haastattelu kesti noin 15 minuuttia ja pisin 52 minuuttia. Litteroinnissa apuna käytettiin Word-ohjelman litterointitoimintoa. Ohjelman tuottama teksti ei ollut kuitenkaan riittävän tarkkaa, joten äänitteet kuunneltiin vielä tarkasti läpi ja tehtiin niiden mukaisia korjauksia tekstiin. Litteroinnin valmistuttua teksteihin tutustuttiin vielä kokonaisuudessaan ja tehtiin alustavia havaintoja.

Sisällönanalyysi suoritettiin aineistolähtöisesti. Jos haastatteluja ei ole purettu sanatar-kasti, on paras jatkokäsittelijä aineistolle haastattelut toteuttanut henkilö, koska hän tuntee aineiston hyvin ja havaitsee helposti tekstistä eri teemat (Hirsjärvi ym. 2010, 142). Tässä kehittämisprojektissa aineiston analysoi sama henkilö, joka toteutti myös vankien haastattelut. Puusan (2020, 152) kertoman mukaisesti aineistosta luodaan ensin alustava kokonaiskuva, jonka jälkeen se pilkotaan osiin yksityiskohtaisempaa tarkastelua varten. Tutkimustehtävä ohjaa alkuperäisilmaisujen pelkistämistä, joka auttaa myös aineiston rajaamisessa. Pelkistettyjä ilmaisuja voidaan ryhmitellä samankaltaisiin ja vastaavasti sisällöllisesti poikkeavien ilmaisujen ryhmiksi. Aineiston hahmottamista helpottaa sen koodaaminen, mikä yksinkertaisimmillaan tarkoittaa samaa tarkoittavien lauseiden merkitsemistä koodein.

Hirsjärven ym. (2010, 137) mukaan merkitysten tiivistämisessä haastateltavien ilmaukset pelkistetään sanallisesti lyhyempään muotoon. Aineistosta löydettyjä merkityksiä tulkitessa yritetään löytää myös sellaisia merkityksiä, joita ei ole suoraan ilmaistu.

Tutkijalla näkökulma tutkittavaan aiheeseen vaikuttaa aineiston tulkintaan. Tulkitsemisen ansiosta aineisto koee ennemminkin laajenemista, kuin tiivistymistä. (Hirsjärvi ym. 2010, 137.) Vankien alkuperäiset ilmaisut pelkistettiin ja värikoodattiin, jotta hahmottaminen olisi helpompaa. Koodattujen ilmaisujen sisältöjen mukaan muodostettiin pääteemat ja niihin alaluokkia. Sellaiset ilmaisut jätettiin huomioimatta tuloksissa, jotka eivät vastanneet tutkimuskysymyksiin ja joilla ei ollut merkitystä kehittämisprojektin kannalta.

4.5 Eettisyys ja luotettavuus

Kehittämisprojektin ja tutkimuksellisen osuuden luotettavuutta ja eettisyyttä arvioitaessa tulee huomioida haastavassa asemassa oleva kohderyhmä. Erityistä herkkyyttä tulee käyttää haastattelutilanteissa, jotta kerättyä aineistoa voidaan pitää luotettavana.

Hyvän käytännön mukaan tutkittavalta on saatava asiaan perehtyneesti annettu suostumus osallistumiseen. Perehtyneisyydellä viitataan siihen, että tutkittavalle kerrotaan oleellinen tieto tulevan tutkimuksen tapahtumista ja mitä tutkimukseen lupautuminen tarkoittaa. Lopuksi varmistetaan, että tutkittava on asian ymmärtänyt. Tutkimustietojen käsittelyssä on keskeistä luottamuksellisuus ja nimettömyys. Tutkimuksen toteutuksessa ja julkistuksessa varmistutaan, ettei tutkittavien henkilöllisyys paljastu. (Saaranen-Kauppinen ym. 2006.)

Haastatteluun osallistuvat vangit saivat saatekirjeen tutkimuksesta, tietoturvailmoituksen ja allekirjoitettavan suostumuslomakkeen etukäteen, jotta heillä oli aikaa tutustua siihen rauhassa. Haastattelupäivänä vankien kanssa käytiin vielä suullisesti läpi tärkeimmät asiat tietoturvaa ja heidän oikeuksiaan koskien. Vankeja muistutettiin siitä, että heillä on oikeus koska tahansa peruuttaa suostumus tutkimukseen osallistumisesta. Haastateltaville korostettiin anonyyminä pysymistä ja sitä, että edes vankilan henkilökunta ei saa tietoonsa, kuka on mitäkin vastannut. Tämä oli tärkeää vastausten luotettavuuden kannalta.

Tiittula & Ruusuvuori (2005, 25, 27, 29) ohjaavat haastattelijaa rakentamaan haastateltavaan sellaista yhteyttä, joka edistää haastattelun päämääriä. Haastattelu itsessään perustuu kysymyksiin ja vastauksiin. Vastauksen jälkeen haastattelijan on aina hyvä kuitata vastaus ymmärretyksi. Viimekädessä haastattelija on vastuussa keskustelun ohjaamisesta ja hänen tulee ymmärtää saamansa vastaus ennen seuraavaan kysymykseen

siirtymistä. Haastatteluihin perustuvissa tutkimuksissa on huomioitava riittävästi vuorovaikutuksen merkitys.

Robson (2000, 49-53) on kirjoittanut eettisistä näkökulmista tutkimusta tehtäessä. Korkealaatuisen toteutukseen pyrkiminen on vähimmäisvaatimus. Arvioinnin kohteena olevien hyvinvointi tulee aidosti huomioida ja osallistuminen tutkimukseen on oltava vapaaehtoista, ilman minkäänlaista painostusta. Keskeisiin kysymyksiin eettisyyttä arvioitaessa lukeutuu myös yksityisyys. Saaranen-Kauppinen ym. (2006) ovat kirjoittaneet tutkimuseettisiin ongelmiin kuuluvan myös tiedonhankintaan ja tutkittavien suojaan liittyvät asiat. Tutkijan on huomioitava, että hän on vastuussa tutkimuksen kohdehenkilöille tutkimuksesta aiheutuneista seurauksista.

5 TUTKIMUKSELLISEN OSUUDEN TULOKSET

Analyysissä etsittiin vastausta siihen, millaisiin asioihin vangit tarvitsevat apua ja tukea sekä miten henkilökunnan tulisi vastata esiin nousseisiin tarpeisiin. Huittisten vankilan vastuuvirkamiehistä koostuva ryhmä sai tutkimuksen tulokset haltuunsa ja niiden pohjalta lähdettiin pohtimaan, miten vastuuvirkamiestyötä lähdetään kehittämään asiakaslähtöisesti.

Vankien kokemukset avun ja tuen tarpeesta liittyi yhteiskuntaan kiinnittymiseen ja rangaistusajaksi suoriutumisen tukemiseen. Vankien kehittämisideat koskivat vastuuvirkamiehen työskentelytapaa ja tiedottamista. Lisäksi aineistosta nousi esiin sellaisia vankien kokemia haasteita, jotka on hyvä huomioida vastuuvirkamiesmallin toteuttamisessa.

5.1 Vankien tuen ja avun tarve vankeusaikana

Vankien tuen ja avun tarve jakautui kahteen pääteemaan, jotka olivat **yhteiskuntaan kiinnittymisen tukeminen** ja **rangaistusajan suorittamisen tukeminen**. Yhteiskuntaan kiinnittymisen teema jakautui vielä neljään alaluokkaan; **asunnon hankkiminen, työllistyminen, mielekäs arki** ja **verkostoyhteistyö**. Rangaistusajan suorittamisen tukemisen teemaan muodostui niin ikään neljä alaluokkaa; **arjenhallinnassa ohjaaminen, viranomaisasioinnissa ohjaaminen, päihitteettömyyden tukeminen** sekä **muu suoriutumisen tukeminen**.

5.1.1 Yhteiskuntaan kiinnittymisen tukeminen

Vangit kokivat tarvitsevansa apua erityisesti vapautumisen valmisteluun. Vapautumisen valmistelulla yritetään tukea vangin siviilielämään siirtymistä niin, että siellä olisi mahdollisimman paljon uusintarikollisuutta ehkäiseviä rakenteita.

Asunnon hankkiminen

Vapautuvien vankien asunnon saaminen on haastavaa ja he tarvitsevat siinä paljon tukea. Useat vangit ovat kärsineet asunnottomuudesta jo pidempään, heillä saattaa olla häiriömerkintöjä luottotiedoissa sekä häätöjä taustalla, jotka kaikki vaikeuttavat asunnon saamista tavallisilta markkinoilta.

”No mä tarvisin tukee, että saisi asunnon ku vapautuu. Se vaikuttaa tosi paljon se, että on asunto... Se on todella kova ongelma se asunnottomuus. Silloin tulee tehtyä rikoksia, että saat rahaa, että saat olla vaikka hotellissa tai jotain.” (H4)

Vangit korostivat asunnon olevan merkityksellinen uusintarikollisuuden ehkäisemisessä. Oman asunnon puuttumisen koettiin heikentävän arkeen kiinnittymisen mahdollisuutta. Tuomioiden välinen aika on koettu ongelmallisena ja vangin omaa motivaatiota asioiden järjestämiseen laskee tieto siitä, että jossain vaiheessa vankeuden alkaminen tulee arjen katkaisemaan.

”Niin silloin ku tutkintavankeudessa oli, niin se oli sellainen pohjanoteeraus, että sen takia mulla rupes menee vielä huonommin, että mulla ei ollut enää paikkaa, mihin mä meen... Nii ja sitten kun joutui jäädä odottelemaan tietämättömänä, että koska mä joudun sitten istumaan sitä tuomiota, ni ei kiinnostanut enää ruveta etsimään kämppää tai sillä lailla päästä siihen normaaliin arkeen. Et jos se sitten katkeis kumminkin, ku joutuu sinne vankilaan, niin se sitten jäi siihen, että mä luuhasin joittenki muiden nurkissa koko ajan.” (H1)

Työllistyminen

Toinen yhteiskuntaan integroitumista edistävä tekijä oli luonnollisesti työn saaminen tai siihen kouluttautuminen. Merkillepantavaa oli vankien oma halu rikoksettomaan elämään ja yhteiskunnan toimintoihin kiinnittymiseen.

”Jotenkin kytköksii työelämään enemmän. Kai tuol nyt on varmaan kaiken maailman maatiloja, maanrakennusfirmoja, kaikkia niinku isoi firmoi, kenen kanssa voisi koittaa jonkun sortin yhteistyötä, että voisi taas niinku päästä vaik työharjoitteluun.” (H3)

Vangit kokivat tärkeäksi sen, että vankeusaikana löytyisi itseä kiinnostava ala, johon suuntautumista tuettaisiin esimerkiksi koevapauden aikana opiskelemisen muodossa.

”Ja niin, varmaan se on tärkeintä, että löytää jonkun sellaisen, mitä haluaa tehdä siviilis töissä ja sitten, että saisi opiskelupaikan justiin koevapauteen ja asunnon ja sellasta.” (H1)

Mielekäs arki

Mielekkään elämänsisällön löytämisen koettiin olevan yhteydessä päihteettömyyden ylläpitämiseen ja uusintarikollisuuden ehkäisemiseen. Vankeusaikana tulisi tukea vankia löytämään itseä kiinnostava tekeminen tai harrastus, jota voisi mahdollisesti jatkaa myös siviilissä vapautumisen jälkeen.

”Sais opiskella täällä sellaista normaalia elämää... Ei mun täällä vankilassa oo vaikea olla, mun on vaikea olla siviilissä. Et sitä pitäis niinku opiskella, mut täältä on viety kaikki puitteet siltä... Ei pysty kiinnostumaan mistään harrastuksesta. Kaikki urheilujutut, kaikki urheiluohjaajat, on viety täältä pois... Kun ihmisen pitäis löytää itsestään positiivisia asioita, mitkä tukis sitä päihteetöntä elämää.” (H5)

”Jonkinlainen suunta, että mille alalle esim. menee tai mitä haluaa tehdä siviilissä, että joku sellainen, mikä kiinnostaa itseä ja sitten pääsisi tekemään sitä, niin sitten ei pakosti joutuis sinne huonolle tielle takasin.” (H1)

Vastauksista oli tulkittavissa, että pelkästään päihdetyön tarjoaminen ei riitä tukemaan vankeuskierteen välttämistä, vaan arkeen tulisi löytää säännöllistä sisältöä.

”Mä silti väitän, että työelämään kiinnittyminen vähentäis rikollisuutta enemmän, kuin joku helvetin kerran viikossa A-klinikalla käynti tai korvaushoito.” (H3)

Verkostoyhteistyö

Verkostoyhteistyö määritettiin tässä yhteydessä sekä moniammatillisena yhteistyönä, että vangin omien sosiaalisten verkostojen ylläpitämisenä. Vankilassa tulisi kiinnittää huomiota sellaisen sosiaalisen verkoston luomiseen, mikä tukisi rikoskierteestä irrottautumista.

”On kai niistä hyötyä, en mä ole koskaan kokeillut mitään niitä Kriksii (Kriminaalihuollon tukisäätiö) tai tuommoisia. Kyllä kai niistäkin on jotenkin hyötyä siihen, ettei tarvitsisi tulla tänne vankilaan.” (H4)

Vakiintumattoman elämäntavan on koettu vaikuttavan myös henkilökohtaisiin sosiaalisiin suhteisiin. Vankeusaikana toivottiin ohjausta läheissuhteiden uudelleen aktivoimiseen ja ylläpitämiseen.

”Sitten tietenkkin, kun on ollut aika paljon tuuliajolla viime vuodet, niin tota noi niinku läheiset, lapset, nuoremmat velipojat, tämmöisten suhteiden vähän niinku elvyttäminen ja sitten myöskin ylläpitäminen.” (H2)

5.1.2 Rangaistusajan suorittamisen tukeminen

Vankien kertomasta ilmeni heidän kokema avuntarve rangaistusajasta suoriutumiseen. Teema liittyy läheisesti myös yhteiskuntaan integroitumiseen, koska vankeusaikana pyritään kehittämään sellaisia taitoja, jotka tukevat vangin selviytymistä myös siviilissä. Teema erotettiin kuitenkin omaksi kategoriakseen, koska ilmaistu tuen tarve liittyi päivittäiseen vankila-arjesta selviytymiseen.

Arjenhallinnassa ohjaaminen

Nykyisin tietotekniikan avulla hoidetaan useita arjenhallintaan liittyviä velvoitteita ja myös vankiloissa osa toiminnoista on siirretty toteutettavaksi tietotekniikkaa hyödyntäen. Huitisten vankilassa on siirrytty sähköiseen kanttiinitilausten tekemiseen. Vartija avaa tietokoneen ja oikean nettisivun valmiiksi, jonka jälkeen vangin tulee kirjautua omilla henkilökohtaisilla tunnuksilla sivustolle tilauksen tekemistä varten. Keskittymiskyvyn ongelmat haastavat kuitenkin tietotekniikan hyödyntämistä.

”Tää kanttiinihommakin, kun en mä osaa tietokoneen kans mitään tehdä. Mun menee hermot, ku mulla on ADHD, enkä mä saa siihen lääkitystä, niin mun menee heti hermot tommosen tietokoneen kans. Mä vihaan kaikkia tommosia koneita.” (H5)

Vastuuvirkamiehen toivottiin ohjaavan rikkeettömään rangaistusajan suorittamiseen. Vangit toivoivat ohjausta oman toiminnan muuttamiseen, mikäli se jatkuessaan johtaisi mahdolliseen kurinpitokäsittelyyn.

”Ennen ku tulee mitään kurinpitoa tai mitään vastaavaa, niin vois ottaa niinku syrjään ja puhutella tai jotain sanoo, et koitas vähän keskittyä.” (H3)

Viranomaisasioidinnassa ohjaaminen

Vangit kokivat tarvitsevansa tukea hakemusten täyttämässä, päätösten tulkitsemisessä ja virastoasioidinnassa. Huitisten vankilassa toimii yksi sosiaalityön erityisohjaaja, jonka vastaanotolle pääseminen koettiin hankalaksi.

*”Voisiko se auttaa enemmän niinku kaikissa kelan sun muissa lippu la-
puissa, niinku tommosissa, mutta ne ovat varmaan enemmän sossun,
mutta sillekin on niin helvetin hankala päästä. Tai auttaa jossain lappujen
täytössä, jos joku ei osaa ja sitten toimittaa ne sossulle tai vastaavalle tai
niinku ihan mitä vaan. No kaiken maailman soittelut, sun muut tiedustelut,
niin turha niillä on mun mielestä sosiaalityöntekijää kuormittaa.” (H3)*

Erityisesti päihdeongelmasta kärsivillä vangeilla ajokortin menettäminen on yleistä. Ajo-
kortin takaisin saamiseen vaadittavien toimenpiteiden selvittäminen oli asia, johon toi-
vottiin apua vastuuvirkamieheltä.

*”No esimerkiksi, että kun mun on pitänyt selvittää, että kuinka tuo autokortti
homma mulla menee. Että mitä mun pitää käydä, että mä saan sen takai-
sin, kuinka kauan mulla on kortti pois ja sitten tuota mitäköhän muuta.. No
siis kaikkennäköistä, mutta se on esimerkki, niin sen olisi voinut sen vas-
tuuvirkamiehen kanssa hoitaa.” (H1)*

Päihteettömyyden tukeminen

Vankilassa päihdetyöstä vastaa pääasiassa päihdetyön erityisohjaajat. Teema nimettiin
päihteettömyyden tukemiseksi, koska vastuuvirkamiehen tehtävänä on tukea vankia
henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttamisessa vankeusaikana.

*”Omalli kohdalla kuitenkin on aika paljon kokemusta semmoisesta nor-
maalin arjen elämisestä, niin kyllä nyt varmaan on tuo päihdetyöskentely,
mistä on koittanut saada mahdollisimman paljon irti.” (H2)*

Tavoitteellisuus ja suunnitelma asteittaisesta etenemisestä koettiin merkittävänä tekijänä
kuntoutumisen edistämiseksi. Vaikka vankilassa päihteiden käyttäminen on kielletty, ei
vankila ole siitä huolimatta aina päihteistä irtautumista tukeva ympäristö.

*”No alussa oli ainakin se, että kun tuota siviilissä käytti paljon huumeita sillä
lailla ja sitten tuota ajattelee, että no joo, nyt mä meen vankilaan, että nyt
pääsen sillee hyvin eroon niistä. Mutta sitten kun oli kivitalossa (suljettu
vankila), niin eihän siellä seurata sitä, että jos päihteitä käyttää. Eli sitten
kun joku tuli tarjoamaan, ni halus jotenkin kuulua siihen porukkaan ja sitten
tottakai otti ja sitten sitä jatkuu koko ajan ja loppujen lopuksi siitä syntyi
pieni addiktio tai sillä lailla, että oli koukus jo vähän niinku.” (H1)*

Päihteettömyyden tukemiseksi vangit kokivat tärkeäksi toiminnallisuuden, koska tämän koettiin olevan yhteydessä itsetuntemuksen kehittymiseen. Vangit kokivat toimintamahdollisuuksien vähentyneen aiempaan verrattuna. Vastuuvirkamiehen tulisi ohjata vankia löytämään uutta sisältöä arkeen päihteiden käyttämisen tilalle.

”Ennen vanhaan vankiloissa sai tehdä kaikenlaista, sai tehdä puutöitä.. Tääl on kaikennäköinen askartelu tehty mahdottomaks. Semmonen mikä niinku enemmän tukis näiden kavereiden päihteetöntä elämää, ku olis joku harrastus ja ne löytäis ittestänsä jotain uusia juttuja... Ku se, että ihmiseltä otetaan jotain pois, niin pitäis antaa jotain tilalle, että olis todennäköisesti mahdollisuus pärjätä tuolla.” (H5)

Muu suoriutumisen tukeminen

Vankien kertomasta ilmeni edellä mainittujen lisäksi tarve ohjaukselle rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen liittyen. Mielenterveysongelmien vaikutus toimintakykyyn on myös merkittävä asia vankeusajasta selviytymiseen.

”Pitäis nyt lopultakin ratketa sellainen keskeneräinen helvetin ikävä asia, mikä on rassannut mielenterveyttä melko pahasti... Masennuksen kanssa on varmaan eniten niinku painanut.” (H2)

Vastauksista ilmeni vankien halu noudattaa ohjeita ja edistää rangaistusajan suunnitelmaa. Epäselvyyttä oli kuitenkin siinä, mitä vangilta odotetaan. Keskittymiskyvyn häiriöt haastavat sovittujen asioiden muistamista, vaikka halua asioiden hoitamiseen olisi.

”Vangin on vaikee olla, ku en mäkään oikeastaan tiedä, että mitä mun pitäis ton rangaistusajan suunnitelman mukaan tehdä. Mä oon koittanut sitten tossa päihdeohjaajalla käydä, mut ku en mä ikinä oikein muista, ku mulla on se ADHD, niin sit mä unohdan. Jotenki sen virkamiehen pitäis käydä näitä asioita läpi.” (H5)

5.2 Keskeisiä kehittämisen kohteita

Kehittämisprojektin tutkimuksellisessa osuudessa etsittiin vastauksia siihen, miten henkilökunnan tulisi vastata vankien avun ja tuen tarpeeseen ja miten vastuuvirkamiesmallia

tulisi kehittää vankien toiveiden mukaisesti. Kehittämiskohteita kartoitettaessa vankien vastauksista erottui kaksi isoa teemaa, joista toinen käsitteli **vastuuvirkamiehen työskentelytapaa** ja toinen **tiedottamista**.

5.2.1 Vastuuvirkamiehen työskentelytapaa

Vastuuvirkamiehen työssä vangit painottivat **kuuntelemisen** tärkeyttä. Heiltä toivottiin myös **kykyä asettua vangin asemaan** ja tarkastella asioita heidän näkökulmasta. Vastuuvirkamiehen toivottiin ymmärtävän, millaisissa **olosuhteissa** vangit tuomiotaan suorittavat. Tämän toivottiin selventävän sitä, miten henkilökunnan näkökulmasta pienet asiat voivat vangista tuntua suurilta ja merkityksellisiltä. **Luottamus, rehellisyys ja oikeudenmukaisuus** olivat ominaisuuksia, joita vastuuvirkamiehessä arvostetaan.

Vangit toivoivat **tasavertaista kohtelua**. Tässä yhteydessä ilmeni toive siitä, että vankien todellisen tuen tarpeen määrittämiseen kiinnitettäisiin huomiota. Vankilassa koettiin vallitsevan kulttuurin, jossa hiljaisemmat jäävät herkästi ilman apua, kun rohkeammat taas osaavat vaatia ja pitää itsestään isompaa ääntä. Vastuuvirkamiehen toivottiin myös tarvittaessa **pitävän vangin puolia** tai välittävän edes valheellinen tunne tällaisen toteutumisesta.

Vastuuvirkamiehen toivotaan olevan **aidosti kiinnostunut** vangin asioiden hoitamisesta ja lopputuloksesta. Asioihin toivottiin tartuttavan **viipymättä**. Tunne asioiden hoitamisesta välittää vangille viestin siitä, että hän ja hänen asiansa on henkilökunnalle tärkeä. Jos vangin asiaa ei pystytä ratkaisemaan heti, toivottiin heitä pidettävän ajan tasalla siitä, missä vaiheessa asian hoitaminen on. Näin vangilla säilyy luottamus siihen, että hänen asiaa ei ole unohdettu. Työskentelyn **spontaaniudelle** ja vastuuvirkamiehen **tavoitettavuudelle** annettiin painoarvoa.

Vangit korostivat **yksilöllisyyden** merkitystä. Yksilöllisyyden huomiointiin kuuluu esimerkiksi vangin historiaan ja elämäntapahtumiin perehtyminen. **Tutustumista** pidettiin tärkeänä. Vangit toivoivat heille välittyvän tunteen siitä, etteivät he ole vastuuvirkamiehilleen vain vankeja muiden joukossa.

Vangit toivoivat, **ettei heitä halveksuttaisi** rikostaustan vuoksi. **Huumorintajun** ja **henkilökemioiden kohtaamisen** koettiin edesauttavan työskentelyn onnistumista. Vangit halusivat muistuttaa myös siitä, että heille saattaa tulla epäonnistumisia, mutta

vastuuvirkamiehen ei toivottu ottavan tätä henkilökohtaisesti, vaan opettavan vangille vastuun kantamista omista valinnoista tällaisissa tilanteissa.

5.2.2 Tiedottaminen

Tiedottamisen kategoriassa löytyi 6 kappaletta erilaisia tiedottamisen ulottuvuuksia. Tiedon saamisen tarve liittyi ensinnäkin siihen, **kuka vangin oma vastuuvirkamies on**.

”Mulle vois sanoa joku sen, että kuka on mun vastuu virkamies ja se voisi ottaa puheille joskus ja kysellä ihan arkipäiväisiä asioita ihan muuten vaan. Mutta ei minulle sanottu suoraan, että kuka se on ja ei se ole kertaakaan jutellut mun kaa, paitsi silloin vissiin aluksi, jos se on se, kenet mä luulen.”
(H1)

On ymmärrettävää, että vastuuvirkamiestä ei ole osattu hyödyntää, jos oma vastuuvirkamies ei ole ollut tiedossa. Huomiota tulisi kiinnittää myös tilanteeseen, jossa vastuuvirkamies siirtyy toiseen yksikköön tai toisiin tehtäviin. Näissä tapauksissa tulisi tiedottaa mahdollisimman nopeasti, kuka on uusi vastuuvirkamies.

”Mulla oli silloin, kun mä tänne tulin, mutta se on siirtynyt muualle... Ja sitten sen jälkeen ei oo nimetty uutta, enkä oo kyllä kysellytkään, että varmaan epähuomiossa jäänyt.” (H2)

Ongelmia aiheutti myös **tiedotuksen puute, ajoitus tai ohjeistuksien selkeys**. Toisinaan tiedotus tuli niin myöhään, ettei siihen ehtinyt reagoimaan.

”Ku mä muutin tuonne rivareille... ei mulle ilmoitettu, että olisin tajunnut tehdä kanttiinin... ni siellä mä olin oikeastaan 4 päivää ilman ruokaa. Niin sitten kun mä soitin vartijoille... että pystyykö järjestämään mulle jotenkin ruokaa tänne, niin vastaus oli aina sama; lainaa joltakin. Ja kun ei sen pitäisi mennä niin, että mä meen johonkin uuteen paikkaan, että mun pitäis muilta vangeilta ruveta lainaamaan mitään... Se on ilmoitettu niin, ettei ole kerennyt tehdä sellaista kanttiinilistaa ajoissa, että tietäis, että nyt viikonloppuna lähetään. Niin se oli ainut mistä on ollut huono informaatio.” (H1)

Ottaen huomioon, missä kontekstissa ohjeistaminen tapahtuu, saattaa saatujen ohjeiden noudattaminen asettaa vangin epäedulliseen asemaan vankiyhteisössä. Toisen

ahdingosta saatetaan yrittää hyötyä ja lainatut asiat voi joutua maksamaan korkojen kera takaisin.

Vangit kokivat ongelmalliseksi myös sen, että saatuja ohjeita ei perusteltu riittävästi. Perusteluiden puuttuminen aiheutti vangeissa kielteisiä tuntemuksia.

”Semmosia järjettömiä päätöksiä. Voidaanhan kaikennäköistä kieltää, mut kyl se pitäis perustella, et joku syy, minkä takia. Kyl se tuntuu epäoikeudenmukaiselta ja aiheuttaa katkeruutta ihmisissä.” (H5)

Ohjeistusta on helpompi noudattaa, kun ymmärtää, miksi sellainen on tehty. Päätöksen ja ohjeistuksen perusteleminen on hyvän hallintokäytännön mukaista, vaikka kyseessä ei ole varsinaisesti hallintolaissa määritelty viranomaispäätös.

Tiedottamisen ongelmat eivät liittyneet pelkästään siihen, etteikö tietoa ollut saatavilla, vaan huomiota tulisi kiinnittää myös **tiedottamisen tapaan**. Vankien keskittymiskyky ei välttämättä riitä kirjallisena saadun tiedon hyödyntämiseen; saatuja oppaita ja tiedotteita ei luettu, vaan merkityksellistä oli muilta vangeilta suullisesti saatu tieto. Informaalit tiedonlähteet olivat formaaleita tärkeämpiä.

”Vaikka nyt lyödään se tulo-opas suoraan käteen, ni en mä oo kertaakaan lukenut sitä, että ne ohjeet on tullut kaikki muilta vangeilta, kuinka toimitaan... tulo-opasta on melkein turha lukea, koska muilta vangeilta saa sitten sen parhaimman opastuksen tähän vankilan arkeen.” (H1)

Tiedotuksia annettaessa tulisi pohtia, pitäisikö kirjallisesti saatuja ohjeita käydä läpi myös suullisesti, jos kirjalliset ohjeistukset koetaan jo lähtökohtaisesti haastavina sisäistä.

”Nää koronakaranteeni, sun muut koronarajoitukset... Mun mielestä pitäisi vähän paremmin tiedottaa selkeämmin, kun se vaan, että tuolta tulee joku paperi, kun ei kenelläkään riitä keskittymiskyky lukee, että mitä niinku pienel printil painettu jotain.” (H3)

Ongelmia liittyi myös henkilökunnalta saadun tiedon **oikeellisuuteen**. On huomioitava, että tiedon oikeellisuus liittyy läheisesti myös vangin luottamukseen henkilökunnalta saatavia tietoja kohtaan. Väärällä informaatiolla voi olla laaja-alaisia seurauksia. Tarvittaessa vastuuvirkamiehen tulisi pystyä tekemään nopeasti yhteistyötä kotikunnan viranomaisten kanssa, jotta palveluiden väliinpuotoamisia voitaisiin ehkäistä.

”Silloin kun olin tutkintavankeudessa tästä jutusta, niin mulle sanoo vankilan henkilökunta, että mä en tule pääsemään vapaaksi missään kohtaa. Mä irtisanoin kämpät, sijoitin koiran uuteen kotiin. Työpaikka meni. Et ne sano, että mä en pääse enää. Ja sitten käräjiltä mut päästettiin vapaaksi, niin mulla ei ollut enää mitään kämppää eikä mitään muutakaan, mihinkä mennä. Niin sitten siitä lähti sellainen vähän huono kierre, mistä tuli sitten paljon lisätuomiota vielä.” (H1)

5.3 Vastuuvirkamiesmallin juurruttamisen haasteita

Kaikki vangitkaan eivät suhtaudu varauksetta uuteen vastuuvirkamiesmalliin ja lähityöhön. Mallin implementointia haastaa vankien **aiemmat kokemukset** ja **vankilakulttuuri**. Näiden asioiden esiin nostaminen katsottiin tärkeäksi, koska vankilan henkilökunnan on hyvä tiedostaa, millaisia ennakkokäsityksiä vangeilla voi viranomaistoimintaa ja vankeusaikaa kohtaan olla.

Aiemmat kokemukset

Aiemmat huonot kokemukset viranomaisten kanssa toimimisesta vaikuttavat siihen, miten vangit suhtautuvat uuteen käytäntöön. Vaikka toisaalta avuntarve on tiedostettu, avun hakemiseen on korkea kynnyks. Erityisesti useampia tuomioita suorittaneilla vangeilla kokemus asioiden etenemisestä totutulla tavalla oli niin vahva, ettei vankeusajan muutosvoimaisuuteen enää luotettu.

”Kyllähän sitä tarvis apua kaikennäköisissä asioissa, mutta kun tää homma menee, niin ku se täällä menee, niin se on yks haista vitun tieksä.. Kun mä täältä... lähden, niin mä lähden aika tyhjän päälle.” (H5)

Vankien kanssa työskennellessä on huomioitava herkkyyys luottamuksen säilyttämiseen. Yksikin huono kokemus viranomaisen toiminnasta voi olla esteenä avun pyytämiseksi tulevaisuudessa.

”No mutta kun täällä yleensä kun on soittanut jostakin asiasta niinku tonne päivystykseen rivareilta, niin se vastaus on ollut, että katotaan tai selvitetään, mutta niinku siitä ei kuulu sen jälkeen mitään. Ihan sama mitä kysyy, niin aina on sama vastaus.” (H1)

”No et jos se sanoo jonkun asian, että hän auttaa ja hoitaa sen asian niinku miten te olette sopinut, että se pitää sen myös ja hoitaa sen, että se ei jätä sitä tonne laatikkonsa hyllylle vaan sitä paperia, vaikka jotain lomapaperia. Jos niin tapahtuu, niin eihän sitten sinne enää halua oikein mennä, kun se ei toiminut viimeksikään.” (H4)

Vankilakulttuuri

Vankilassa vankiyhteisön keskuudessa vallitsee omat normit, jotka ovat vakiintuneita kirjoittamattomia sääntöjä siitä, miten vankien tulee toimia. Nämä säännöt määrittävät esimerkiksi sitä, millaisia asioita on suotavaa saattaa henkilökunnan tietoisuuteen. Pahimassa tapauksessa vartijan kanssa keskustelua **kammoksutaan**, jolloin aloitteen tekeminen tai avun pyytäminen on lähes mahdotonta.

”Monella vangilla on, mitä nyt tässä huomannut, niin aikamoinen kynnys edes pyytää apua vartijoilta mistään tai keltään muultakaan. Niin sitten yleensä se on niin, että asia jää hoitamatta tai niinku niin. Sen takia se olisi helpompi, että se vastuu virkamies itse lähestyisi, koska niin monet vangit on niin, että ne ei halua asioida mitenkään, että niinku itse olla aloitteen tekeviä.” (H1)

Erityisesti useita tuomioita suorittaneet ovat omaksuneet vankiyhteisön normit tarkasti, mikä osaltaan vaikuttaa työskentelyyn henkilökunnan kanssa. Erityisesti vartijan kanssa puhuminen voi aiheuttaa vankiyhteisössä kielteistä suhteutumista, koska vartijan tehtävänä on myös puuttua järjestyksikömmuksiin. Vankien **pelko vasikaksi leimautumisesta** saattaa olla esteenä vartijan kanssa tehtävälle yhteistyölle.

”Mun on vaikee mennä edes keskustelemaan vartijoiden kanssa. Paitsi silloin jos mä nään että jotain kohdellaan niinku tosi väärin, niin silloin mä käyn sanomassa mielipiteeni... Mä oon niin vanhanliiton ihminen, että pysytään molemmat omassa ruudussa.” (H5)

Koska vangeille aloitteen tekeminen on haastavaa, toivottiin henkilökunnalta aktiivisuutta työskentelyn aloittamiseen. Hyvänä käytäntönä koettiin esimerkiksi **tulohaastattelu** ja **lomake** tuen tarpeen kartoittamiseksi. Samalla olisi hyvä sopia työskentelyn jatkosta ja tiedottaa vankia siitä, millaisissa asioissa vastuuvirkamiehen puoleen voi kääntyä. Vastuuvirkamiehen olisi hyvä mahdollistaa sekä spontaani työskentely, että yksilötapaaminen ajanvarauksella vangin oman toiveen mukaisesti.

6 TUOTOS JA TULOSTEN IMPLEMENTOINTI

Vankien haastatteluiden analysoidut tulokset annettiin Huittisten vankilan henkilökunnasta koostuvalle ryhmälle tutustuttavaksi. Ryhmässä oli kaksi vartijaa, yksi ohjaaja ja yksi erityisohjaaja. Erityisohjaajaa lukuun ottamatta kaikki ryhmässä olevat toimivat Huittisten vankilassa vastuuvirkamiehinä. Erityisohjaaja otettiin ryhmään mukaan, koska vastuuvirkamiestyö koskettaa häntä moniammatillisen yhteistyön kautta. Vangin sujuvan palveluohjauksen onnistumiseksi vankilan sisäisten virkamiesten on tehtävä tiivistä yhteistyötä. Eri ammattiryhmien välistä yhteistyötä on hyvä edistää aktiivisesti, koska eri sektoreiden välinen kuilu on rikosseuraamusalalla tunnistettu haasteeksi. Karsikas (2014, 104) on kirjoittanut rikosseuraamusalalla työn olevan tarkasti sektoroitunutta. Eri-tyisesti valvontatyö nähdään täysin erillisenä toimijana psykososiaalisen kuntoutuksen kanssa. Erilaiset ammatilliset näkemykset ja lainsäädäntö esimerkiksi salassapitoa koskien työntää näitä sektoreita kauemmas toisistaan ja toisinaan estää järkevän yhteistyön tekemisen.

Virkamiehistä koostuva ryhmä ja kehitysprojektin projektipäällikkö kokoontuivat sovittuna ajankohtana pohtimaan tulosten siirtämistä käytännön työhön. Lopputuloksena ryhmä esitti seuraavia kehitystoimenpiteitä:

1. Tulokeskustelusta tehdään automaatio. Näin pystytään takaamaan vastuuvirkamiehen aloitteellisuus työskentelyyn ja madaltamaan kynnystä lähestyä vastuuvirkamiestä jatkossa. Tulokeskustelun yhteydessä kartoitetaan vangin toiveet työskentelyn jatkosta ja akuutit tarpeet. Samalla vanki tulee tietoiseksi vastuuvirkamiehestään. Tulokeskustelua ei kuitenkaan lisätä vangin tuloperehdytykseen vastaanoton yhteyteen, koska vankilaan tulotilanne on jo valmiiksi raskas.
2. Vankilassa käytössä olevaan ajanvarauslomakkeeseen lisätään kohta "ajanvaraus vastuuvirkamiehen vastaanotolle".
3. Uusille vangeille pidettävässä tuloinfo-tilaisuudessa kerrotaan lyhyesti vastuuvirkamiesmallista ja ohjataan vankeja työskentelemään vastuuvirkamiehen kanssa.
4. Poistumislupa-anomuksen yhteydessä olevaan lomasuunnitelma-lomakkeeseen korjataan "omavartija"-termi "vastuuvirkamies"-termiksi. Yhdenmukainen nimitys selkeyttää vastuuvirkamiestyön sisällön hahmottamista. "Omavartija"-termi on huono myös siksi, että vastuuvirkamiestyötä tekevät muillakin ammattinimikkeillä toimivat virkamiehet.

5. Yksikön ilmoitustaululle luodaan posterit vastuuvirkamiesmallista. Posterin tarkoituksena on tiedottaa vankeja siitä, missä asioissa vastuuvirkamiehen puoleen voi kääntyä. On tärkeää murtaa vankien luomaa vankilakulttuuria ja tuoda yleisesti esille sitä, että myös vartijoiden kanssa vuorovaikutuksellinen työskentely on normaali osa vastuuvirkamiesmallia.
6. Lisäksi ryhmä keskusteli siitä, millaisilla keinoilla voidaan rangaistusajasta suunnitelman edistämistä tukea sellaisen vangin kohdalla, jolla on haasteita keskittymiskyvyn kanssa. Ryhmä pohti, olisiko vankilan mahdollista hankkia sellikaappien ovien sisäpuolelle kiinnitettäviä magneettiklipsejä. Omassa henkilökohtaisessa kaapissa olevaan magneettiin vanki voi kiinnittää esimerkiksi virkailijoiden ajanvarauslaput, mikä voisi auttaa sovittujen asioiden muistamisessa. Tämä on tärkeää myös tietosuojan ja yksityisyyden kannalta, että vangilla on mahdollisuus pitää omat varatut ajat omana tietonaan, mutta kuitenkin itselleen näkyvällä paikalla.

Suunnitellut kehitystoimet annettiin Huittisten vankilan rikosseuraamusesimiehelle, apulaisjohtajalle ja johtajalle tiedoksi. Kehittämistoimenpiteet hyväksyttiin ja vahvistettiin niiden toteuttamisen olevan mahdollista. Esimiesten osallistaminen kehittämisprojektin tulosten implementoimiseksi on tärkeää. Yksiköiden esimiehet toimivat asiakastyönohjaajina edistäen vastuuvirkamiesmallin juurruttamista (Rikosseuraamuslaitos 2021b, 53). Esimiesten tulee huolehtia esimerkiksi siitä, että jatkossa tulokeskusteluja toteutetaan. Aiemmin tulokeskustelut ovat olleet pitkälti rikosseuraamusesimiesten vastuulla, joten kyse on jatkossa myös tehtävien delegoinnista vastuuvirkamiehelle. Projektiryhmän kokoontumisen yhteydessä sovittiin työnjaosta kehitystoimenpiteisiin liittyen. Ryhmää tiedotettiin saadusta luvasta laittaa toimenpiteet täytäntöön. Kehittämisprojektin lopullinen raportti tallennettiin Huittisten vankilan yhteiselle tietoasemalle ja koko yksikköä tiedotettiin tuloksista ja kehittämisustoimista.

7 YHTEENVETO, JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI

Tämän kehittämisprojektin tarkoituksena oli kehittää Huittisten vankilan vastuuvirkamiesmallia asiakaslähtöisesti ja vankeja osallistavalla tavalla. Projektin tutkimuksellisessa osuudessa etsittiin vastauksia siihen, millaista tukea ja apua vangit vastuuvirkamiehiltään toivovat ja millä tavoin henkilökunnan tulisi vastata esiin tulleisiin tarpeisiin.

Tutkimuksen tulosten mukaan vangit kaipaavat vastuuvirkamieheltä tukea vapautumisen valmisteluun. He toivovat, että heitä autettaisiin löytämään elämäänsä sellaisia tekijöitä, jotka tukisivat yhteiskuntaan kiinnittymistä ja uusintarikollisuuden ehkäisemistä. Merkittävää on vankien oma halu päästä rikoskierteestä eroon ja integroitua osaksi yhteiskuntaa. Granfeltin (2015, 34) mukaan vapautuvalla vangilla on oltava rikollisuudesta irtautukseen asunto, sosiaalisia suhteita sekä mahdollisuus toimijuuteen. On otettava huomioon, että rikollisuudesta irtautuminen ei ole ainoastaan vangin henkilökohtainen prosessi, vaan siihen liittyy myös vahvasti yhteiskuntapoliittiset ja kulttuuriset sidokset. Granfelt (2011, 219) kirjoittaa myös päihde- ja mielenterveysongelmien, asunnottomuuden, köyhyyden ja työttömyyden olevan niitä aikuissosiaalityön ongelmakohtia, joiden rasittamana vankilaan saavutaan ja joiden keskuuteen myös valitettavasti vapaudutaan.

Vanki sitoutuu vapautumisen valmistamiseen työkentelyyn paremmin, mikäli heti tuomion alussa selvitetään vangit tarpeet vapautumista ajatellen. Pitkää tuomiota suorittavilla valmistelu kannattaa aloittaa viimeistään puoli vuotta ennen vapautumista. Apuvälineenä tarpeiden selvittämiseen voi käyttää esimerkiksi tätä tarkoitusta varten laadittavaa lomaketta, jonka vanki yleensä täyttää huolellisesti. Tällainen työkentelytapa lisää vangin yksilöllisyyttä, osallisuutta ja toimijuutta. (Antikainen 2008, 3.) Vastuuvirkamies kartoittaa vangin tarpeita jo tulokeskustelun yhteydessä. Varsinkin lyhyttä tuomiota suorittavan vangin asioiden hoitamiseksi on tärkeää aloittaa myös moniammatillinen yhteistyö hallitun vapautumisen mahdollistamiseksi.

Vangit toivovat ohjausta myös vankeusajasta suoriutumiseen. Vastauksista ilmeni vankien halu toimia oikein ja noudattaa sääntöjä. Oman toiminnan kontrolloimisen puutteet tiedostettiin ja vastuuvirkamieheltä toivottiin tarvittaessa rajaamista ja ohjausta, mikäli vangin toiminnassa on huomautettavaa. Useilla vangeilla on puutteellinen keskittymiskyky, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, että tukea rangaistusajasta suoriutumiseen kaivataan vastuuvirkamieheltä. Siltanen (2009, 4, 8) on kirjoittanut, että koko Suomen vankiluvusta ADHD-piirteisiä vankeja arvioidaan olevan noin puolet. Yliaktiivisuus ja

keskittymisen vaikeus saattaa aiheuttaa sen, että vanki ehtii toimia ennen kuin ehtii pohdita toimintansa järkevyyttä.

Vastuuvirkamiehen toivotaan reagoivan nopeasti vangin ilmaisemaan avun tarpeeseen. Vangeilla on korkea kynnyks avun pyytämiseen vartijoilta ja kyvyttömyyttä aloitteen tekemiseen. Mikäli vanki kokee, että hänen asiansa ei henkilökuntaa kiinnosta, nostaa se kynnystä ongelmien ilmaisemiseen ja henkilökunnan lähestymiseen entisestään. Granfelt (2015, 34) on kirjoittanut vankilassa olemisen olevan ihmiselle kokemus, joka seuraa häntä läpi elämän. Vankeustuomio osana elämänhistoriaa aiheuttaa vahvaa leimautumista ja ulkopuolisuuden tunnetta. Sosiaaliset pelot ovat myös yleisiä. Antikaisen (2008, 13) mukaan vangit ovat saattaneet kokea jo vankilan ulkopuolella viranomaisasioinnin haastavana. Puutteellisten vuorovaikutustaitojen ilmentymistä ja virheiden tekemistä työntekijän edessä jopa pelätään. Mikäli työntekijä käyttää sellaisia termejä, mitä vanki ei ymmärrä, aiheuttaa se tunteen hallitsemattomasta tilanteesta. Vangit ovat saattaneet myös kokea käyttäytymiseen tai ulkoiseen olemukseen liittyvää arvostelua, ja kokemuksen aiheuttavat kielteiset tuntemukset aktivoituvat herkästi uudelleen.

Jatkossa tulohaastattelun avulla voidaan madaltaa kynnystä vastuuvirkamiehen kanssa asiointiin. Ensimmäinen kontaktin ottaminen tapahtuu henkilökunnan puolelta ja mahdollisimman pian sen jälkeen, kun vanki on vankilaan saapunut. Vastuuvirkamiehen aloitteellisuus työskentelyssä on tärkeää myös alamaailmassa vallitsevan kulttuurin murttamiseksi. Ruckensteinin & Tepon (2005, 47-48) mukaan vankien kirjoittamattomien periaatteiden mukaan viranomaiseseen ei saa luottaa. Mikäli vanki kertoo viranomaiselle vankiyhteisön mielestä sääntöjen vastaisia tietoja, koetaan vangin rikkoneen tätä vankien arvostamaa periaatetta perustavanlaatuisella tavalla. Lassila, Suonio & Kilpeläinen (2021, 13) ovat kirjoittaneet yksityisyyden vaalimisen olevan vankilassa haastavaa. Jos vanki asioi henkilökunnan kanssa, saattaa toiset vangit voivat vaatia selitystä sille, miksi ja millä asialla vanki on henkilökunnan kanssa asioinut. Tällainen kulttuuri voi saada aikaan sen, että vanki välttelee virkamiehen kanssa asiointia.

Varauksellisuus vastuuvirkamiesmallia ja lähityötä kohtaan ei siis ole ainoastaan henkilökunnan puolella, vaan myös osa vangeista suhtautuu uuteen malliin varauksella. Vankien ja vartijoiden välinen kuilu voidaan kokea niin syväksi, ettei vanki koe itse olevansa valmis lähityöskentelyyn vastuuvirkamiehen kanssa. Vankiyhteisön omat sisäiset normit haastavat myös mallin käyttöön ottamista, kun vartijan kanssa puhuminen saattaa aiheuttaa pelkoa ”vasikaksi”, eli ilmiantajaksi, leimautumisesta. Myös aiemmat kielteiset kokemukset vaikuttavat siihen, että vankeusajan muutosvoimaisuuteen ei enää uskota.

Granfelt (2015, 4, 33) toteaa vangin ja työntekijän välisen luottamuksellisen suhteen rakentamisen ja ylläpitämisen olevan rikosseuraamusalalla poikkeuksellisen haastavaa, koska viranomaisiin suhtaudutaan jo lähtökohtaisesti varauksella. Vankilasta vapautuvat yrittävät rakentaa elämäänsä uudelleen lähes toivottomasta lähtöpisteestä. Jos vankilan ja siviilielämän väliä kuljetaan tiheään tahtiin, jää elämäntilanteen kartoittaminen ja rangaistusajan suunnitelman mukaiset tavoitteet toteutumatta. Myös työntekijän tulee toisinaan hyväksyä se, että rikollisuudesta irtautuminen ei onnistu. Kaikilla vangeilla ei ole olemassa eheyttävää ja irtautumista tukevaa ympäristöä, mikä pitäisi siviilielämässä kiinni. Vaikka moniongelmaista elämää ei ole helppoa muuttaa, tulee silti pyrkiä luomaan toivoa ja motivaatiota paremman elämän tavoittelemiseen. Vankilassa työntekijät kohtaavat äärimmäisen syrjäytyneitä ja hylättyjä ihmisiä, mutta samalla on ymmärrettävä realiteetti siitä, että auttamisen mahdollisuudet kaikista vaikeammassa asemassa olevia kohtaan ovat rajalliset (Granfelt 2011, 221).

Koska vankilassa ollessaan vangit ovat pitkälti henkilökunnalta saatavan tiedon varassa, on tiedottamiseen kiinnitettävä jatkossa erityistä huomiota. Epätietoisuus asioiden etenemisestä ja perusteluista päätösten takana aiheuttaa herkästi kielteisiä tuntemuksia ja heikentää luottamusta viranomaisten toimintaa kohtaan. Tiedottamisen tehostamisen näkökulmasta vuorovaikutuksen lisääminen ja kynnyksen madaltaminen vastuuvirkamiehen lähestymiseen ovat tärkeässä asemassa näiden asioiden edistämiseksi. Kun vangeille saadaan välitettyä tunne vastuuvirkamiehen auttamisvalmiudesta, on vastuuvirkamiestä helpompi lähestyä myös ongelmatilanteissa. Rantalan, Heleniuksen & Kuokkasen (2021, 219) mukaan vankilan toimivuuden kannalta on merkittävää, että vangit kokevat vankeusajan johdonmukaiseksi, oikeudenmukaiseksi ja ennustettavaksi. Vankila on ympäristönä jännitteinen, koska tasapainoilua käydään jatkuvasti vankien oikeuksien ja velvoitteiden välillä sekä kontrollin ja kannustamisen kanssa. Paras lopputulos on, jos vanki tuntee kontrollin olevan reilua, kun henkilökunta käyttää valtaansa perustellusti ja asiallisesti. Pahimmillaan taas vanki voi kokea vankilan olevan kokonaisuudessaan epäreilu.

Vangin toimintakykyä edistää hänen ymmärrys oikeuksista, velvollisuuksista ja vankilakäytännöistä. Riittävällä tiedonsaannilla voidaan vähentää epätietoisuuden aiheuttamaa jännitettä henkilökunnan ja vangin välillä. Tietämys säännöistä on myös edellytys sujuvalle vankila-arjelle. Vankia tulee tiedottaa oikeuksistaan, jotta vanki tulee tietoiseksi toimintamahdollisuuksista ja voi tarpeen vaatiessa vedota oikeuksiinsa. (Rantala ym. 2021, 225.)

Vangit toivat esiin sitä, että henkilökuntaan verraten he saivat muilta vangeilta paremmin tietoa vankilan käytännöistä ja parhaan perehdytyksen vankila-arkeen. Samasta tutkimustuloksesta ovat kirjoittaneet myös Rantala ym. (2021, 226) vuonna 2014 vangeille tehtyyn kyselyyn viitaten. Vangit kokivat silloin kirjallisen tiedon tavoittavan heidät hyvin. Asetelma kuitenkin muuttui, kun kysyttiin tiedon omaksumisesta tai vuorovaikutuksesta. Toiset vangit koettiin henkilökuntaa tärkeämpänä tiedonlähteenä, jos asia liittyi oikeuksiin tai vankilan toimintaan. Järjestyssääntöihin panostaminen ei ole riittävä tiedonsaantia helpottava asia, koska vangeille lukeminen on keskivertoihmisiä haastavampaa. Lisäksi on huomioitava erityisesti ensikertalaisten vankien kyky ottaa tietoa vastaan vankilaan tulotilanteessa; hämmennyneisyydestä johtuen kyky tiedon vastaanottamiseen ja sisäistämiseen voi olla tilapäisesti heikentynyt.

Vangit toivoivat tasapuolista ja ennakkoluulotonta kohtelua sekä aitoa kiinnostusta heidän asioitaan kohtaan. Kyky kuunnella arvotettiin korkealle. Vangeille oli tärkeää tuntee itsensä tärkeäksi vastuuvirkamiehen silmissä. Granfelt (2011, 226-227) kertoo kahdenkeskisen vuorovaikutuksen olevan tärkeää, koska se antaa vangille mahdollisuuden edes pieneen itsemääräämisoikeuteen. Vangilla on mahdollisuus vaikuttaa tilaan, jonka he yhdessä työntekijän kanssa vuorovaikutuksessa rakentavat. Välittämistä voi ilmentää konkreettisten asioiden hoitamisella vangin yksilöllisyyttä kunnioittaen ja kiireetöntä aikaa tarjoamalla. Kuulluksi tulemisen kokemus voi olla ihmisen elämässä käännekohta. Kokemus on tärkeä silloinkin, vaikka se ei johtaisi välittömästi konkreettisen hyödyn saamiseen.

Yksilöllinen kohtaaminen ja kohtelu on tärkeää. Vangit toivoivat, että heidän vastuuvirkamiehensä tutustuisi heidän elämänsä historiaan ja saisi luotua ymmärryksen siitä, millainen elämänpolku on vankilaan johtanut. Tämän toiveen voidaan katsoa olevan yhteydessä kunnioittavan kohtaamiseen ja siihen, ettei vanki kokisi olevansa virkamiehen halveksuvan häntä tehtyjen rikosten vuoksi. Laine (2014, 287) on kirjoittanut kuntoutusajattelun perusoletuksiin kuuluvan ongelmakäyttäytymisen syiden tiedostamisen. Ihmisen yksilöllinen historia määrittää sen, mitä olemme, miten käyttäydymme ja miten ajattelemme. Jotta voidaan löytää rikollisuuden syyt, tulee huomio kiinnittää ihmisen menneisyyteen ja elämänsä historiaan.

Henkilökunta tarttui kehittämistoimenpiteissä erityisesti tiedottamisen edistämiseen, työskentelyn haasteiden murtamiseen ja työntekijälähtöisyyden kehittämiseen. Osa vankien ilmaisemista tuen tarpeista oli sellaisia, mihin vastuuvirkamiehet eivät kokeneet omaavansa osaamista. Esimerkiksi virastoasiointi koettiin ongelmallisena ja sellaisena

osa-alueena, johon oma osaaminen ei riitä. Oman osaamisen ja ammattitaidon rajojen ymmärtäminen on tärkeää, jotta vältetään esimerkiksi tiedottamisen teemassa ilmi tulleelta väärän tiedon välittämiseltä. Vankien ilmaisemaa tuen tarvetta ei kuitenkaan ohi-tettu, vaan sen sijaan moniammatillisen yhteistyön merkitystä korostettiin. Tämän oman osaamisen kriittisen arvioinnin voidaan katsoa olevan osa sitä, että työyhteisössä on halua tehdä asiat myös vangin kannalta oikein ja tehokkaasti.

7.1 Arviointi

Arvioinnissa huomioidaan hyvän arvioinnin kriteerit. Ensinnäkin projektin tulee vastata sen käyttötarpeisiin. Painotukset tulee olla tarkoituksenmukaiset, eli arvioinnin kohteita on priorisoitava ja arvioinnissa on oltava mukana projektin kannalta olennaiset puolet. Kerätyn aineiston on oltava riittävän pätevä, käsittäen sen monipuolisuuden ja tutkittavaan asiaan vastaamisen. Tehtyjen johtopäätösten on oltava luotettavia ja projektin raportin tarkoituksenmukainen. (Viirkorpi 2000, 40-41.)

Kehittämiprojektin tehtävänä oli lisätä vankien osallisuutta ja toimijuutta. Projektin myötä vangit pääsivät vaikuttamaan heille suunnatun palvelun kehittämiseen. Projektin myötä henkilökunnalle saatiin tietoa siitä, millaisia haasteita vangeilla esiintyy ja mitä vangit vastuuvirkamiehiltään toivovat. Kehittämiprojektin myötä vastuuvirkamiestyö on jatkossa vankilähtoisempää ja vuorovaikutteisempää, jotka osaltaan lisäävät myös osallisuuden edistämisen jatkumoa. Saari & Grönlund (2021, 195) ovat todenneet, että Rikosseuraamuslaitoksen tulisi luoda osallisuuden ja sosiaalisen tuen mahdollisuuksia erityisesti heille, joilla niitä omissa verkostoissaan ei riittävästi ole. Tämä on tärkeää silloin, kun halutaan vaikuttaa vankien mahdollisuuksiin edetä kohti rikoksetonta elämää. Rikoksettomuutta tavoiteltaessa ammattilaisen tuki ja osallisuutta lisäävä toiminta voivat olla vangin ainoa voimavara.

Projektin arviointi tulee käsittää kokonaisuutena. Tärkeintä on löytää vastauksia projektin kannalta kiinnostaviin kysymyksiin. Arvioinnissa ei tule kuitenkaan katsoa vain tavoitteiden saavuttamista, vaan kiinnittää huomiota yhdessä oppimiseen pelkän ongelmanratkaisun sijaan. Olennaiseksi asiaksi nousee se, miten ihmiset toimivat keskenään projektin aikana. Arviointi toimii myös palautteena ja ohjaa hanketta. Projektin onnistumisen haasteet on usein liitetty ongelmiin viestinnässä, johtamisessa ja vuorovaikutuksessa. Projektin lopussa kerättyä arviointitietoa ei voida enää hyödyntää kuljetun polun

ohjaamiseen, ja siksi arviointia tulee suorittaa ja palautetta kerätä koko projektin ajan toiminnan kehittämiseksi ja ohjaamiseksi. (Seppänen-Järvelä 2004, 19-21.)

Kehittämiprojektiin osallistui Huittisten osastolta vankien lisäksi useita eri virkamiehiä. Projektin aiheen valinnassa tehtiin yhteistyötä vankilan johtajien kanssa. Tutkimukseen osallistuvien vankien rekrytointi toteutettiin yhteistyössä vankilan erityisohjaajan kanssa. Tulosten implementoinnin suunnittelussa tehtiin yhteistyötä vastuuvirkamiehistä ja erityisohjaajasta koostuvan ryhmän kanssa. Projektin etenemistä vankilassa valvoi työelämän edustajana rikosseuraamusesimies. Eri ammattiryhmien sitoutuminen projektiin oli kiitettävää ja viestintä eri toimijoiden kesken oli luonteavaa.

Kehittämiprojektin alkaessa siitä tiedotettiin koko vankilan henkilökuntaa. Myös vangeille tiedottamista harkittiin, mutta tietosuojan lisäämiseksi siitä päätettiin luopua. Koska haastatteluiden toteuttaja ei enää itse aineiston keräämisen ajankohtana työskennellyt yksikössä, olisi vankien saapuminen haastattelijan vastaanotolle saattanut paljastaa osallistuvien vankien henkilöllisyydet. Näin toimittaessa vangit saivat oman harkinnan mukaisesti päättää, haluavatko saattaa muiden tietoisuuteen osallistumisensa. Tämän tietosuojallisen seikan uskottiin lisäävän myös kerätyn aineiston luotettavuutta, koska vankien ei tarvinnut sensuroida sanomisiaan.

Projektissa merkittävimmät riskit arvioitiin liittyvän osallistujien rekrytoimiseen ja heidän työpanokseensa projektin onnistumiseksi. Riittävä viestintä ja informointi oli merkittävässä osassa tämän riskin hallinnassa. Erityisenä huolenaiheena oli, saadaanko riittävästi vankeja osallistumaan haastatteluihin, jotta saadaan aikaan riittävän pätevä aineisto. Toisena huolenaiheena oli henkilökunnan sitoutuminen projektiin. Projekti oli ajallisesti pitkä, joten henkilökunnan vaihtuvuus rikosseuraamusalalla oli otettava huomioon ja pyrittävä arvioimaan sen mahdollisuutta henkilökuntaa rekrytoitaessa mukaan projektiin. Sekä vankien, että henkilökunnan rekrytointi sujui yhteistyön ansionsa vaivattomasti. Projektiin osallistuneet vangit saivat pienen tuotepalkkion, mutta tästä ei kerrottu etukäteen rekrytoitaessa. Näin saatiin varmistettua se, ettei haastatteluun osallistuttu palkkion vuoksi, vaan aidosta halusta olla osallisena kehittämistyössä.

7.2 Pohdinta ja jatkokehittämisehdotukset

Kehittämiprojekti oli mielenkiintoinen toteutettava monessakin mielessä. Projekti piti otteessaan tiukasti, eikä selkeää kiinnostuksen lopahtamista päässyt tapahtumaan, vaikka

ajallisesti projekti oli pitkä. Koska vankien mielipiteitä on tutkittu kohtalaisen vähän, tuntui projektin toteuttaminen jo sen vuoksi itselleni tärkeältä. Kun kohderyhmänä oli ihmiset, joiden kokemus omasta osallisuudesta ja toimijuudesta on useaan otteeseen horjunut, tuntui hienolta päästä nostamaan heidät asiantuntija-asemaan projektin aikana. Ilahduttavaa oli se rohkeus, millä vangit uskalsivat tuoda kehittämiskohteita ja omia kokemuksiaan ilmi. Myönteistä oli myös henkilökunnan kyky ottaa palautetta vastaan ja pohtia kehittämistoimenpiteitä vankilähtöisen työn edistämiseksi. Vangit ja henkilökunta sitoutuivat projektiin kiitettävästi, mikä osaltaan edisti luontevaa ja sujuvaa toimintaa.

Haluan nostaa esille myös sen, miten hyvin henkilökunta pystyi tuomaan projektin aikana esiin oman puutteellisuutensa. Tämä oli tärkeää siksi, että pystyimme keskittymään niihin kehittämistoimenpiteisiin, joihin oli todellinen mahdollisuus vaikuttaa. Vankien tuen tarve vankeusaikana on moninainen, eikä valvontahenkilökunnalla välttämättä ole osamista vastata kaikkiin esille nousseisiin tarpeisiin. Oman osaamisen rajojen tunnistaminen on osa ammattitaitoista ja vastuullista työskentelyä. Osaamisen puuttumisella ei kuitenkaan perusteltu sitä, että vankien tarpeisiin ei pystyittäisi vastaamaan. Henkilökunta nosti esiin moniammatillisen yhteistyön ja palveluohjauksen kehittämisen merkityksen tilanteissa, joissa oma osaaminen ei ole riittävä asian ratkaisemiseksi. Oman osaaminen kriittinen arviointi on mielestäni tärkeä osa kehittyvää työyhteisöä.

Olen tyytyväinen siihen, että vastuuvirkamiehistä koostuvaan ryhmään saatiin valvontahenkilökunnan edustusta mukaan. Lähtökohtana kehittämisprojektiin oli käsitys henkilökunnan muutosvastaisuudesta. Projektin aikana tämä vastaisuus ei kuitenkaan noussut esille, vaan kehittämiseen suhtauduttiin myönteisesti ja realistisesti. Realistisella suhtautumisella tarkoitan sitä, että henkilökunta tunnisti hyvin sellaiset asiat, jotka olivat kehitettävissä projektin puitteissa. Vangit toivat esille toiveita vastuuvirkamiehen henkilökohtaisista ominaisuuksista, mutta henkilökohtaisiin kykyihin ja luonteenpiirteisiin vaikuttaminen on kuitenkin haastavaa. Vankien toiveet annetaan raportin mukana yksikköön tiedoksi, mutta varsinaiset kehittämistoimenpiteet suunnattiin sellaisiin asioihin, joita konkreettisesti pystyttiin muuttamaan ja kehittämään.

Pohdin sitä, millainen merkitys vuorovaikutuksella ja viestinnällä on muutosvastarintaan. Muutosvastaisuuden sijaan havaitsin yksikössä epä tietoisuutta vastuuvirkamiesmallista. On mahdotonta hyödyntää sellaista mallia, jonka sisältö on epäselvä. Vangit olivat todella epä tietoisia uudesta mallista, eikä henkilökunnallakaan ollut tarkkaa näkemystä siitä, mitä heiltä odotettiin. Pohdin myös sitä, paljonko tyytymättömyys vankiloiden turvallisuustilanteeseen vaikuttaa muutosten vastaanottamiseen. Paasosen (2021, 12-13)

mukaan Rikosseuraamuslaitoksen vuonna 2019 tekemässä laatumittauksessa turvallisuuden strategista merkitystä korostetaan. Vankiloiden henkilökunta suhtautuu kuitenkin Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuskyselyn mukaan vankiloiden turvallisuusjohtamiseen kriittisesti. Erityisesti vartijat ovat tyytymättömiä vankiloiden turvallisuusjohtamisen tilanteeseen.

Kehittämiprojektin varauksellinen asetelma loi oman jännitteensä toteutukseen. Vangit toivat ilmi korkean kynnyksen henkilökunnan kanssa asiointiin ja teoreettisen lähdemateriaalin perusteella myös henkilökunta suhtautui muutokseen varauksella. Voidaan katsoa, että vastuuvirkamiestyön juurruttamisen haaste on kaksinkertainen, kun sekä vangit, että henkilökunta tulee vakuuttaa siitä, että uusi malli on tarkoituksenmukainen. Kuitenkin kehittämiprojektin aikana tuli ilmi se, että vankilayhteisössä toivotaan sujuvaa vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Tulkitsin, että vangit toivovat myös itse vankilakulttuuria murrettavan, jotta avun pyytäminen olisi tulevaisuudessa helpompaa.

Vastuuvirkamiesmallin myötä eri ammattiryhmien työskentelytavat lähentyvät toisiaan. Vankien ohjaaminen tulee olemaan keskiössä ammattiryhmään tai koulutustaustaan katsomatta. Aiemmin sektoroituneena pidetylle rikosseuraamusalalle tämä tulee olemaan merkittävä toimintakulttuurin muutos. Vastuuvirkamiesmallissa moniammatillisen yhteistyön merkitystä korostetaan, jolloin eri sektoreita edustavat virkamiehet tulevat entistä tietoisemmiksi toistensa työalueista.

Jatkossa olisi hyvä panostaa vankilan sisäiseen tiedonkulkuun ja sen kehittämiseen. Tiedämättömyyttä toivat esille sekä vangit, että henkilökunta. Tiedottamisen ongelmat tulisi paikantaa ja pohtia kehittämistoimia toimivampaan tiedonkulkuun. Vangeille tiedotettaessa tulisi ottaa huomioon entistä enemmän kohderyhmän erityisyys ja kyky ottaa tietoa vastaan.

Mielenkiintoista on nähdä, kuinka kauan vastuuvirkamiehistä puhutaan niiden nykyisellä ilmaisulla. Vielä ei ole käyty keskustelua siitä, tulisiko nimikkeet muotoilla uudelleen sukupuolineutraalimpaan muotoon. Todennäköisesti muutos tulisi ajankohtaiseksi sitten, kun valtio muuntaisi kaikki virkamies-nimikkeet sukupuolineutraalimmaksi. Yhteiskunnassa sukupuolineutraalius ja sen edistäminen on ajankohtainen asia ja siksi on otettava huomioon, että tämä saattaa tulevaisuudessa muuttaa myös Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön virkanimikkeet nykyisistä poikkeaviksi.

Jäin pohtimaan myös sitä, kuinka kuormittavaa vankilassa vallitseva alakulttuuri on vangeille itselleen. Vastuuvirkamiesmallin jalkauttaminen on iso askel alakulttuurista

poispäin. Jotta vankilat eivät toimisi rikollisuuden oppimisympäristöinä, tulisi näihin haitallisiin kulttuuritekijöihin pyrkiä vaikuttamaan entistäkin enemmän. Vangit toivat kuitenkin haastatteluissa itse ilmi halunsa siihen, että vankilassa saisi opiskella tavallista elämää. Tämä on kuitenkin haastavaa, jos ihminen elää suurimman osan ajasta ympäristössä, jossa vallitsevat valtaväestön normeista poikkeavat lainalaisuudet.

7.3 Palaute ja oma ammatillinen kehittyminen

Palautetta kerättiin koko projektin ajan. Haastatteluun osallistuneilta vangeilta pyydettiin suullinen palaute haastattelutilanteen jälkeen. He pitivät tärkeänä sitä, että kehittämistyötä tehdään ja heidän toiveita halutaan kuulla. Vastuuvirkamiestyöryhmältä saatu palaute oli niin ikään myönteistä. Tiedottaminen ja viestintä projektipäällikön ja työryhmän kesken koettiin riittäväksi ja selkeäksi. Työelämän mentorina toiminut rikosseuraamus-esimies koki projektin toteutuksen olleen onnistunut ja työryhmän tarttuneen kehittämistyöhön innokkaasti. Sekä projektipäällikkö, että työelämän mentori olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että tapaamisia projektipäällikön ja vastuuvirkamiestyöryhmän kesken olisi voinut olla enemmän. Koska kehittämistyöhön suhtauduttiin hyvin, olisi ryhmän toiminnasta voinut saada vieläkin enemmän irti, jos tapaamisia olisi ollut enemmän.

Projektipäällikkönä toimiminen lisäsi omaa projektijohtamisosaamistani merkittävästi. Riittävä ennakoiminen viestinnässä ja projektiin osallistuneiden tahojen aikataulujen yhteensovittaminen ei ollut yksinkertaista. Aikatauluissa oli projektin aikana pientä heilailua edellä mainituista seikoista johtuen, mutta projektin lopullinen tuotos ja raportti valmistuivat alkuperäisen aikataulutuksen mukaisesti.

Toivon oman innokkuuteni kehitettävää aihetta kohtaan edistäneen sitä, että myös muut projektiin osallistuneet tahot suhtautuivat kehittämiseen niin myönteisesti. Kokemus vahvisti omaa käsitystä siitä, että työelämän kehittäminen on mahdollista, vaikka lähtökohdat näyttäytyisivät haastavina. Asiakaslähtöinen kehittäminen ja vankien osallistaminen projektin toteutuksessa nousi itselleni henkilökohtaisesti tärkeäksi asiaksi. Vankien vahva sitoutuminen ja myönteinen suhtautuminen kehittämisprojektiin aiheutti sen, että itselleni ei jäänyt muuta vaihtoehtoa, kuin pyrkiä parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen kehittämisprojektin kanssa. Projektin valmistuttua itselleni jäi palava halu jatkaa oman alani kehittämistä asiakaslähtöisesti myös tulevaisuudessa.

LÄHTEET

Aaltio, E. 2013. Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki: Gaudeamus. HYY Yhtymä.

Antikainen, A.-M. 2008. Sosiaalityön kehittäminen suljetussa vankilassa. Kokemuksia Sukeva-projektista. Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 1/2008. Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö ja tekijät. Viitattu 6.10.2021. <https://docplayer.fi/5238282-Sosiaalityon-kehittaminen-suljetussa-vankilassa.html>

Danks, K. & Bradley, A. 2018. Negotiating barriers: prisoner and staff perspectives on mental wellbeing in the open prison setting. Newcastle upon Tyne, Iso-Britannia: Northumbrian yliopisto. Viitattu 21.2.2021. <https://www-emerald-com.ezproxy.turkuamk.fi/insight/content/doi/10.1108/JCP-03-2017-0016/full/pdf?title=negotiating-barriers-prisoner-and-staff-perspectives-on-mental-wellbeing-in-the-open-prison-setting>

Eskola, J., Lätti, J. & Vastamäki, J. 2018. Teemahaastattelu: Lyhyt selviytymisopas. Teoksessa Valli, R. (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 5. uudistettu p. Jyväskylä: PS-kustannus.

Granfelt, R. 2015. Asumissosiaalinen työ. Kotiin ja rikollisuudesta irti? Y-Säätiön julkaisuja 2015. Y-Säätiö. Viitattu 6.10.2021. https://ysaatio.fi/assets/files/2015/11/asumissosiaalinen_ty_o_julkaisu_web.pdf

Granfelt, R. 2011. Vankila auttamistyön ympäristönä? Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus.

Gullman, M., Sunimento, K. & Poutala, P. 2011. Oppimisvaikeuksista vapaaksi- hankkeen loppuraportti. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Monisteita 3/2011. Viitattu 11.3.2021. https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2018/04/oppiva_loppuraportti.pdf

Haapanen, J. 2015. Sosiaalityötä marginaalissa – vankilasosiaalityön ulottuvuudet sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Pro gradu-työ. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Porin yksikkö. Tampereen yliopisto. Viitattu 21.2.2021. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/98401/GRADU-1452509475.pdf?sequence=1>

Hallintolaki (434/2003). Annettu Helsingissä 6.6.2003. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>

Hautala, S. & Kaarakka, O. 2018. Vankilasta vapautuminen sosiaalisen kuntoutuksen haasteena. Teoksessa Lindh, J., Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.): Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press.

Heininen, E. & Siilin, S. 2019. Rikosseuraamustyöntekijän ja asiakkaan supportiivinen vuorovaikutus. Puheviestinnän maisterintutkielma. Kieli- ja viestintätieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 21.2.2021. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/65312/URN_NBN_fi_jyu-201908273910.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hänninen, K., Julkunen, I., Hirsikoski, R., Högnabba, S., Paananen, I., Romo, H. & Thomasén, T. 2007. Asiakkaat oppimisen käynnistäjinä. Raportti BIKVA-arviointimenetelmän oppimisen kehittämisestä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Viitattu 21.7.2021. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75691/R6-2007-VERKKO.pdf?sequence=1>

Ilmonen, K. 2019. Toimijoiden ääni: Mitä osallisuus ja osallistuminen merkitsevät? Teoksessa Meriluoto, M. & Litmanen, T. (toim.): Pelastaako osallistaminen demokratian? Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino.

Isola, A.-M. 2019. Toimijoiden ääni: Mitä osallisuus ja osallistuminen merkitsevät? Teoksessa Meriluoto, M. & Litmanen, T. (toim.): Pelastaako osallistaminen demokratian? Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino.

Jyväskylän yliopisto. 2020. KOPPA. Haastattelut. Viitattu 21.2.2021. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineistonhankintamenetelmat/haastattelut>

Järvinen, M.-K. 2015. Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Tampere: Tampereen yliopisto. Viitattu 21.2.2021. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/96536/978-951-44-9683-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kainulainen, S. 2021. Vankien elämään tyytyväisyys. Teoksessa Kainulainen, S. & Saari, J. (toim.): Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Tampere: Vastapaino.

Kajaanin ammattikorkeakoulu. N.d. Tutkimuksen – Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite. Kajaanin ammattikorkeakoulun tukimateriaali. Viitattu 21.2.2021. <https://www.kamk.fi/fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Tavoite-ja-tarkoitus>

Karsikas, V. 2014. Polku vapauteen – Psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.): Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Viitattu 11.10.2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/biC7OVg4F/RISE_sosiaalityo_ja_sosiaalinen_tuki_120214web.pdf

Kaurala, M. & Iivari, J. 2016. Vankien sosiaalinen asema ja sosiaalityö. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (toim.): Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu laitos. Helsinki: Tietosanoma. Viitattu 24.1.2021. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789518854213>

Kivivuori, J., Aaltonen, M., Näsi, M., Suonpää, K. & Danielsson, P. 2018. Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. 2. p. Helsinki: Gaudeamus.

Kostiainen, R. 2011. Kriminaalipolitiikan suuret muutokset. Haaste-lehden verkkojulkaisu. Viitattu 11.3.2021. https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12011/kriminaalipolitiikansuuret_muutokset.html

Laine, M. 2014. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. 2. uudistettu laitos. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Helsinki: Tietosanoma.

Laki Rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009). Annettu Helsingissä 27.11.2009. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090953>

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999). Annettu Helsingissä 21.5.1999. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>

Laki yhdyskuntaseuramusten täytäntöpanosta (400/2015). Annettu Helsingissä 10.4.2015. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150400>

Lassila, T. 2014. Motivaation ilmeneminen puheessa ja motivaatiolle annetut merkitykset. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.): Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Viitattu 18.7.2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/biC7OVg4F/RISE_sosiaalityo_ja_sosiaalinen_tuki_120214web.pdf

Lassila, T., Suonio, M. & Kilpeläinen, M. 2021. Asiakasturvallisuus vankilassa. Teoksessa Kurki, T., Jylhä, V. & Kekoni, T. (toim.): Asiakasturvallisuus sosiaali- ja terveysalalla (Ellibs Library-

versio). E-kirja. Helsinki: Gaudeamus. Viitattu 10.10.2021. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789523456815>

Mänttari-van der Kuip, M. 2021. Toimintamahdollisuudet ja eettinen kuormitus sosiaalityössä. Teoksessa Günther, K. & Kallio, J. (toim.): Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityö professiona. Talentia-lehti. Sosiaalityön tutkimuksen seura. Viitattu 11.10.2021. <https://talentia.e-julkaisu.com/2021/tutkivasosiaalityo/docs/tutkivasosiaalityo2021.pdf?refresh=1629363693680>

Mönkkönen, K. 2018. Vuorovaikutus asiakastyössä. Asiakkaan kohtaaminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Gaudeamus.

Oikeusministeriö. n.d. Kriminaalipolitiikka. Viitattu 13.3.2021. <https://oikeusministerio.fi/kriminaalipolitiikka>

Oikeusministeriö. 2007. Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka. Kriminaalipoliittinen toimintaohjelma vuosille 2007-2011. Oikeusministeriön julkaisu. Helsinki: Oikeusministeriö. Viitattu 10.10.2021. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76075/hyvinvointivaltion_kriminaalipolitiikka_p.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Oikeusministeriön asetus oikeusministeriön työjärjestyksestä (595/2019). Annettu Helsingissä 30.4.2019. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190595#L3P11>

Paasonen, J. 2021. Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoinen arviointi. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2021. Viitattu 11.10.2021. https://www rikosseuraamus.fi/material/collections/20210510163048/7QCvnaVHV/2021-2_Risen_turvallisuuden_ja_valvontatyon_ulkoinen_arviointi.pdf

Pakkokeinolaki (806/2011). Annettu Naantalissa 22.7.2011. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110806#L4>

Puusa, A. 2020. Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus.

Rantala, K., Helenius, A. & Kuokkanen, K. 2021. Reilun vankilan elementit. Teoksessa Kainulainen, S. & Saari, J. (toim.): Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Tampere: Vastapaino.

Rantanen, T. 2009. Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulu. Viitattu 20.7.2021. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/114715/Laurea%20julkaisut%20A66.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Rikosseuraamuslaitos. 2013. Rikosseuraamuslaitoksen toimitilavisio vuoteen 2025. Vankilarakenne, vankiloiden valvontatasoluokitus ja siihen liittyvä henkilöstömitoitus sekä vankiloiden toiminnot eri valvontatasoilla. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2013. Viitattu 10.3.2021. https://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6HMdyOAWV/Rikosseuraamuslaitoksen_toimitilavisio_vuoteen_2025.pdf

Rikosseuraamuslaitos. 2015. Vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatu on vähintään tyydyttävää. Rikosseuraamuslaitoksen tiedote. Viitattu 8.11.2021. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/vankeuden-ja-yhdyskuntaseuraamusten-laatu-on-vahintaan-tyydyttavaa?publisherId=2090&releaseId=37689564>

Rikosseuraamuslaitos. 2019a. Vankeusrangaistukseen tuomittujen sijoittelu ja siirtäminen. Viitattu 10.3.2021. <https://www rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vankeusrangaistukseen-tuomittujensijoittelujasiirtaminen.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019b. Arviointikeskukset. Viitattu 10.3.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vankeusrangaistukseentuomittujensijoittelujasiirtaminen/arviointikeskukset.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2020a. Strategiakartta 2020-2023. Viitattu 23.1.2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/uRujBYQ25/Strategia2020_2023_verkkoon.pdf

Rikosseuraamuslaitos. 2020b. Rise 2.0. Ehdotus Rikosseuraamuslaitoksen uudeksi organisatiorakenteeksi. Viitattu 23.1.2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/liitteet_rise/2tpZhL0jZ/Rise_2.0_loppuraportti_Valmis.pdf

Rikosseuraamuslaitos. 2020c. Vankilat. Viitattu 10.3.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2020d. Rikosseuraamuslaitoksessa hyvät työllistymisnäkymät koulutetulle henkilöstölle. Julkaisu sivustolla sttinfo.fi. Viitattu 1.11.2021. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/rikosseuraamuslaitoksessa-hyvat-tyollistymisnakymat-koulutetulle-henkilostolle?publishe-rid=2090&releaseld=69894411>

Rikosseuraamuslaitos. 2020e. Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano. Viitattu 8.11.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/yhdyskuntaseuraamustentoimeenpano.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2021a. Vankeusrangaistuksen aloitus. Esite. Viitattu 10.3.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vankeusrangaistuksenaloitus.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2021b. Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2020. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2021. Viitattu 21.7.2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20210301093858/7OTf5ft2H/Tilinpaaatos_ja_toimintakertomus_vuodelta_2020_saavutettava.pdf

Robson, C. 2000. Käytännön arvioinnin perusteet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ruckenstein, M. & Teppo, A. 2005. Vankien väliset valtasuhteet ja väkivallan pelko suljetussa vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2005. Viitattu 10.10.2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/gpC3Y76Ah/1-2005_Vankien_valiset_valtasuhteet_ja_vakivallan_pelko_suljetussa_vankilassa.pdf

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 13.3.2021. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>

Saari, J. 2021. Vankien statusjärjestelmä. Teoksessa Kainulainen, S. & Saari, J. (toim.): Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Tampere: Vastapaino.

Saari, J. & Grönlund, H. 2021. Vankien osallisuus ja sosiaalinen tuki. Teoksessa Kainulainen, S. & Saari, J. (toim.): Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Tampere: Vastapaino.

Seppänen-Järvelä, R. 2004. Prosessiarviointi kehittämissuorituksissa. Opas käytäntöihin. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Viitattu 22.2.2021. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75862/Arviointiraportteja4_04.pdf?seque

Siltanen, M. 2009. ADHD:n kuntoutuksesta rikosseuraamusalalla. Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 1/2009. Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö ja ADHD-liitto. Viitattu 6.10.2021. https://www.kriits.fi/wp-content/uploads/2018/04/adhdn_kuntoutuksesta.full_.pdf

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6.

Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö ja kuntaliitto. Viitattu 20.7.2021. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72835/Selv200606.pdf?sequence=>

Suomen perustuslaki (731/1999). Annettu Helsingissä 11.6.1999. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P8>

Tapani, J. & Tolvanen, M. 2013. Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi (Alma Talent Verkkokirjajähly-versio). E-kirja. 2. uudistettu p. Helsinki: Alma Talent Oy. Viitattu 7.10.2021. [https://verkkokirjajähly-almatalent-fi.ezproxy.turkuamk.fi/teos/FABBXXBTABBEC#kohta:l\(\(20\)JOH-DANTO\(\(20\):2\(\(20\)Rangaistusteoriat\(\(20\):2.2\(\(a0\)Sovitus\(\(20\)kriminaalipolitiikan\(\(20\)osana\(\(20\)/piste:b4](https://verkkokirjajähly-almatalent-fi.ezproxy.turkuamk.fi/teos/FABBXXBTABBEC#kohta:l((20)JOH-DANTO((20):2((20)Rangaistusteoriat((20):2.2((a0)Sovitus((20)kriminaalipolitiikan((20)osana((20)/piste:b4)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2019a. Osallisuus. Viitattu 11.10.2020. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2019b. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen. Osallisuuden edistäminen. Viitattu 6.10.2020. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen>.

Tiittula, L. & Ruusuvuori, J. 2005. Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus. N.d. Käsitteet. Viitattu 15.10.2021. <https://www.stat.fi/meta/kas/vanki.html>

Tuomola, P. 2018. Huumeiden ja lääkkeiden ongelmakäytön taustat. Sivustolla Duodecim Oppiportti. Viitattu 10.10.2021. <https://www.oppiportti.fi/op/hlr00002/do>

Tutkintavankeuslaki (768/2005). Annettu Helsingissä 23.9.2005. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050768>

Valtioneuvoston asetus Rikosseuraamuslaitoksesta 1108/2009. Annettu Helsingissä 17.12.2009. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091108#Pidp447371552>

Vankeuslaki (767/2005). Annettu Helsingissä 23.9.2005. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767#O1L1P4>

Viirkorpi, P. 2000. Onnistunut projekti – opas kunta-alan projektityöskentelyyn. Helsinki: Suomen kuntaliitto. Saatavissa myös <https://docplayer.fi/docview/37/17722382/>

Vilka, H. 2015. Tutki ja kehitä (Ellibs Library-versio). E-kirja. 4. uudistettu p. Jyväskylä: PS-kustannus. Viitattu 21.2.2021. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524517560>

Ylisassi, H., Seppänen, L., Uusitalo, H., Kalavainen, S. & Piispanen, P. 2016. Aktivoiva lähityö. Vankiloiden valvonta- ja ohjaushenkilöstö vuorovaikutuksellista lähityötä kehittämässä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2016. Viitattu 21.2.2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-riisenjulkaisusarja/qmR5zNYVd/RISE_2_2016_Aktivoiva_lahityo_WEB.pdf

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Taustatiedot

- kertalaisuus vankilassa
- tuomion pituus
- onko nimetty vastuuvirkamies tiedossa

TEEMA 1. Avun ja tuen tarve vankeusaikana:

- millaista apua ja tukea vankeusaikana kaipaa
- vankeusajan haasteet
- mitä valmiuksia vankeusaikana tulisi saada

TEEMA 2. Vastuuvirkamiehen tarjoama tuki vankeusaikana:

- miten vastuuvirkamiehen tulisi reagoida vangin tuen tarpeeseen
- mitä muuta apua tulisi tarjota
- missä asioissa on haastavaa pyytää itse apua
- kuinka intensiivistä työskentelyä kaipaa
- mikä on vastuuvirkamiehen / henkilökunnan työssä tärkeintä

TEEMA 3. Vastuuvirkamiehen ominaisuudet ja työskentelytapa:

- ominaisuudet ja kyvyt
- osaaminen
- työskentelytapa
- vastuuvirkamiehen aloitteellisuus
- mikä on tärkeintä työntekijän ja vangin välisen työskentelyn onnistumiseksi